

เอกสารประกอบรายงานการวิจัย เรื่อง

นักคิด-นักวิจัยไทย :เจตนา นาควัชระ

เนื่องในการประชุมเสนอร่างรายงานการวิจัย

เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2541

ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

ทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2540

เอกสารประกอบรายงานการวิจัย เรื่อง

“นักคิด-นักวิจัยไทย :เจตนา นาควัชระ”

เนื่องในการประชุมเสนอร่างรายงานการวิจัย

เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2541

ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2540

สารบัญ

หน้า

I.	ทัศนะของผู้วิจารณ์ที่มีต่อร่างรายงานการวิจัย เรื่อง "นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควิริยะ" เสนอต่อที่ประชุม เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2541 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ	
	1. ทัศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤมล กาวัญจนทัต	1
	2. ทัศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช	5
	3. ทัศนะวิจารณ์ของรองศาสตราจารย์นพมาศ แฉวงษ์	15
	4. ทัศนะวิจารณ์ของนายดุสิต จรุงพงษ์ศักดิ์	21
	5. ทัศนะวิจารณ์ของศาสตราจารย์ ดร. พูนพิศ อมาตยกุล	27
	6. ทัศนะวิจารณ์ของดร.อมรวิทย์ นาคกรรพ	35
	7. ทัศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดาวรรณ สิริประมา (1)	39
	ทัศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดาวรรณ สิริประมา (1)	55
	8. ทัศนะวิจารณ์ของอาจารย์วิทยากร เขียงกุล	73
	9. ทัศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ รัชชกุล	77
II.	บทอภิปรายทั่วไปช่วงก่อนเปิดประชุมทางวิชาการ เรื่อง"นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควิริยะ" เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2541 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ	89
III.	จดหมายจากผู้อำนวยการสถาบันเกอเธ่ กรุงเทพฯ	107

บทวิจารณ์ : แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ ทัศนะเกี่ยวกับการวิจัย
และการเรียนการสอนของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ

ผศ.ดร.นฤมล กาญจนทัต

บทวิจารณ์ต่อไปนี้มุ่งเฉพาะสามส่วนแรกของบทที่หนึ่งของร่างรายงานการวิจัยเรื่อง
"นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ"

เนื่องจากอาจารย์เจตนา นาควัชระ เป็นนักคิดนักวิชาการที่รู้จัก รู้กว้างในศาสตร์
หลายแขนงและมีผลงานมากมายที่ล้วนเกิดจากความคิดเห็นและประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลา
นาน แสดงออกในโอกาสต่าง ๆ รูปแบบต่าง ๆ และภาษาต่าง ๆ ภารกิจในการศึกษาของผู้วิจัยจึงออก
จะหนักหน่วง สมควรแก่การยกย่อง อย่างน้อยที่สุดก็ในแง่ความพยายามและความกล้าหาญ ความ
ใหญ่โตของประเด็นที่จะศึกษาประกอบกับความเป็นนักบูรณาการ "สหวิทยาการ" ขนานแท้ของ
อาจารย์เจตนา สร้างปัญหาบางประการในการจัดหัวข้อหรือประเด็นในบทต่าง ๆ หรือแม้ในแต่ละตอน
ของบทเดียวกัน เพราะสาระที่จะกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับผูกพันกันอย่างใกล้ชิด เช่น ประเด็นต่าง ๆ ใน
บทที่ 1 กับบทที่ 4 กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษา ทัศนะเกี่ยวกับวิจัย
การเรียน การสอน ก็เป็นส่วนหนึ่ง ความคิดทางการศึกษา หรือในบทที่ 1 วิจัยและการเรียนการสอนก็
สัมพันธ์กันมากเช่นเดียวกัน ครั้นเมื่อแบ่งบทแบ่งตอนไปแล้ว การกำหนดว่าอะไรคือประเด็นหลักใน
การอภิปรายก็อาจจะไม่ถนัด เพราะมีประเด็นควรอภิปรายอยู่มาก ดุลยภาพระหว่างประเด็นหลัก
และประเด็นรอง หรือรายละเอียดซึ่งบางครั้งมีความโดดเด่นน่าสนใจ ก็น่าจะต้องพิจารณาอยู่ไม่น้อย
นอกจากนี้ ความเกี่ยวเนื่องกันของหัวข้อต่าง ๆ และความจำเป็นในการจัดหัวข้อเป็นบทเป็นตอนอาจดู
เหมือนมีการอภิปรายบางประเด็นซ้ำซ้อน

คำถามแรกของผู้วิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยนี้ คือความครบถ้วนของหัวข้อที่ผู้วิจัย
เสนอในแต่ละตอน ในทัศนะของผู้วิจารณ์ คำตอบค่อนข้างครบถ้วน ผู้วิจัยเลือกประเด็นหลักๆที่สมควร
จะให้ความสำคัญมาอภิปรายและพยายามเชื่อมโยงประเด็นได้ดี

ในหัวข้อแนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ซึ่งเป็นหัวข้อใหญ่ และในทัศนะของผู้วิจารณ์
เป็น "แม่บท" ของความคิดทางวิชาการของอาจารย์เจตนา ผู้วิจัยนำเสนอได้กระชับ มีความกล้าที่จะ
หยิบประเด็นสำคัญขึ้นมา โดยตัดประเด็นที่ผู้วิจัยถือว่าเป็นประเด็นรองออก การเปิดประเด็นโดย
ประกาศหัวข้อ 1.1 ว่า "วิชาดึกดานวิทยากับภารกิจต่อบ้านเมือง" บอกถึงแนวคิดทวนกระแสของ
อาจารย์เจตนา บอกถึงความสำคัญของสาขาวิชา บอกถึงสถานภาพของสาขาวิชา บอกถึงทัศนะของ
สังคมที่มีต่อสาขาวิชา และบอกถึงบุคลิกภาพและลีลาการแสดงออกของนักคิดนักวิชาการผู้นี้ได้เป็น

อย่างดี หากจะขยายประเด็นนี้ต่อไปอีก อาจารย์เจตนาสรุปสถานภาพของสาขาวิชาว่าอยู่ใน “ห้วงแห่งการไร้ญาติขาดมิตร...ถูกกล่าวหาว่าเป็นศาสตร์คนโกง และคนจนที่เฝ้าแต่พร่ำบ่นถึงอุดมคติที่ไกลเกินคว้า” แต่ก็ยังเป็น “วิถีคนกล้า” และเป็น “ศาสตร์แห่งผู้นำ” (2528 ข.)

ประเด็นที่ผู้วิจารณ์เห็นว่าน่าสนใจแต่ผู้วิจัยมิได้ให้ความสำคัญ คือเรื่องเกี่ยวกับพลังสร้างสรรค์ของมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะมนุษยศาสตร์ โดยการเปรียบเทียบความเป็นมาและสถานภาพปัจจุบันของมนุษยศาสตร์ตะวันตกและมนุษยศาสตร์ไทย อาจารย์เจตนากล่าวถึงความมั่นใจในมรดกทางวัฒนธรรมและพลังสร้างสรรค์ใหม่ว่าเป็นพื้นฐานความมั่งคั่งทางมนุษยศาสตร์ตะวันตก (จนบางครั้ง “เกินเลย” ไป) และวิธีศึกษาดั้งเดิมจากอดีตให้เกิดความคิดใหม่ และสร้างสรรค์ใหม่ ในขณะเดียวกัน อาจารย์เจตนาเห็นว่าคนไทยไม่ได้มีความสนใจในอดีตมากนัก แต่สนใจการสร้างใหม่ อาจจะไม่มิต้นแบบตายตัวจนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ความเชี่ยวชาญในการเปลี่ยนแปลงและสร้างใหม่ สะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมการด้น (improvise) และเสนอให้ศึกษามรดกวัฒนธรรมไทยให้ลึกซึ้ง จับกระแสแห่งพลวัตในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้ได้ เพื่อการสร้างสรรค์ใหม่ (2528 : 18-22)

ความคิดของอาจารย์เจตนาว่าด้วยความสำคัญของความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมไทยนี้ปรากฏชัดในอภิปรายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ (2538 ก : 162) อาจารย์เห็นว่า ถ้าเรามีความเชื่อมั่นว่าวรรณคดีไทยคือแก่นแท้ของวัฒนธรรม เราก็ควรศึกษาวิจัยให้ได้แก่นแท้ และปลูกฝังแก่เยาวชนและจัดระบบการศึกษาเพื่อให้เป็นไปตามนี้

ในหัวข้อที่**สนทนากับการวิจัยนั้น** ผู้วิจัยกล่าวถึงเฉพาะประเด็นหลัก ๆ อย่างครอบคลุม แต่วิธีเสนอค่อนข้างจะเป็นนามธรรมมาก ในการพิจารณางานเขียนเกี่ยวกับการวิจัยของอาจารย์เจตนา ผู้วิจารณ์เห็นว่านอกจากจะให้แนวคิดหลัก และประเพณีปฏิบัติที่มีอยู่ทั้งในกตะวันตกและสภาพในประเทศไทยปัจจุบันแล้ว อาจารย์พยายามอภิปรายคำถามสำคัญ ๆ หรือประเด็นถกเถียงตลอดจนปัญหาที่นักวิชาการทั้งสาขามนุษยศาสตร์และมิใช่ มักจะกล่าวถึงหรือโต้แย้งกันบ่อยๆ (เช่น การทิ้งงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์มีความเป็นอัตนัย มีการใช้ประสบการณ์และอารมณ์ส่วนตัว หัวข้อวิจัยที่กว้างขวางไม่รู้จบ) รวมไปถึงการอธิบายขั้นตอนวิธีวิจัย การบริหารงานวิจัย หัวข้อที่อาจจะนำไปวิจัย นโยบายวิจัย การพัฒนานักวิจัย รูปแบบงานวิจัย และการเสนอ การเผยแพร่ ฯลฯ เกี่ยวกับการวิจัยทางมนุษยศาสตร์นี้ ดูเหมือนอาจารย์เจตนาจะทำหน้าที่ให้ความรู้พื้นฐาน วางแนวคิด สร้างความเข้าใจ ปกป้องและตอบโต้ผู้ที่ไม่เข้าใจ หรือใช้กรอบความคิดของวิชาการต่างสาขา (วิทยาศาสตร์ หรือ สังคมศาสตร์) มาจับอย่างไม่ยืดหยุ่น รวมทั้งพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวมนุษยศาสตร์ “จูงมือ” บอกทางแต่ละขั้นแต่ละตอน รวมทั้งชี้ตัวอย่างนักวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่ดี แต่ไม่อยู่ในสายตาหรือกรอบกติกาของวงการวิชาการปัจจุบัน

ความประทับใจของผู้วิจารณ์เกี่ยวกับงานเขียนของอาจารย์เจตนาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยอาจจะมองได้ว่าเป็นรายละเอียด แต่ก็ยังเป็นรายละเอียดที่น่าสนใจและมีประโยชน์ นอกจากนี้ อาจารย์

เสนอให้การหวนกลับไปศึกษาวัฒนธรรมไทย ซึ่งอาจจะไม่ใช่วัฒนธรรมหนังสือแต่อย่างใด แต่รวมถึงวัฒนธรรมมุขปาฐะซึ่งมีความสำคัญมาก ข้อมูลที่สำคัญอาจอยู่ที่ชาวบ้านหรือชนบท ผู้วิจัยอาจจะต้องพร้อมที่จะออกภาคสนามเพื่อสัมผัสด้วยประสบการณ์ตรง หรือใช้สื่อต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อด้อยซึ่งจะต้องระวัง

สำหรับหัวข้อที่สนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไปนั้น การเริ่มด้วยภาพ "ครูในอุดมคติ" หลายแบบทั้งในประเทศไทยเมื่อกว่า 40 ปีมาแล้ว และในต่างประเทศ ตลอดจนวิธีสอนนับเป็นการให้ภาพชัดเจน น่าสนใจ และสื่อความคิดของอาจารย์ได้ดี อันที่จริงหัวข้อนี้จะสัมพันธ์กับแนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ เพราะเป็นเสมือนภาพปฏิบัติของแนวคิดดังกล่าวซึ่งเสมือนเป็นภาคทฤษฎี น่าสังเกตว่า แม้อาจารย์จะเห็นคุณค่าการเรียนการสอนแบบ "ทศปาโมกข์" ตลอดจนหลักการ "มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์" แต่ก็ชี้ชมมหาวิทยาลัยเปิด และการสอนแบบทางไกล การเปรียบเทียบระบบเปิดและระบบปิดในบทสัมภาษณ์ (2532) เป็นการวิจารณ์ปัญหาและข้อได้เปรียบเสียเปรียบของการเรียนการสอนแบบปิดซึ่งเป็นแบบ "ทั่วไป" ด้วย จึงน่าจะจะได้มีกล่าวในหัวข้อนี้ด้วย

เช่นเดียวกับในตอนที่ 1 ซึ่งเราได้เห็นอาจารย์แสดงให้เห็นความสำคัญของสาขามนุษยศาสตร์ในบริบททางสังคมที่มีวิกฤตในสาขานี้ และในตอนที่ 2 อาจารย์ได้ชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะของวิธีวิจัยแนวมนุษยศาสตร์ ซึ่งมักถูกวิพากษ์วิจารณ์เพราะไม่เข้ากรอบ 'ศาสตร์' อื่น ในเรื่องเกี่ยวกับการเรียนการสอน อาจารย์ชี้ให้เห็นความสำคัญของวิชาด้านวัฒนธรรมและมรดกทางปัญญา ซึ่งไม่ควรละเลยปัญหาของการเน้นแต่การสอนภาษาเพื่อสนองความต้องการของตลาด ความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวัฒนธรรมไทยให้ถึงแก่น บทบาทสำคัญของครูหรือนักวิชาการไทยในการสอนวรรณคดีหรือวัฒนธรรมต่างประเทศ หรือการวิจัยด้านวิเทศคดีศึกษา ทั้งสำหรับสังคมไทยและวงวิชาการเจ้าของวัฒนธรรมต่างประเทศ แนวคิดเหล่านี้ผู้วิจารณ์เห็นว่าค่อนข้างสวนกระแส และเป็นความพยายามของอาจารย์ที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้นักวิชาการในวงการที่เกี่ยวข้อง และเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ในบทวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะมีความระมัดระวังในการนำเสนอโดยเลี่ยงที่จะแสดงทัศนคติและการประเมินคุณค่า มีการเปรียบเทียบกับแนวคิดอื่นหรือนักคิด-นักวิชาการอื่นค่อนข้างน้อย (มีอ้างถึง ศ. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในหัวข้อแรก และ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ในหัวข้อที่สอง) อันที่จริงน่าจะมีประเด็นเปรียบเทียบเพิ่มเติมได้อีก เช่นเปรียบเทียบกับแนวคิดของ ส. ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นนักคิดนักเขียนที่มีความสนใจด้านมนุษยศาสตร์เช่นกัน และประเด็นการวิจารณ์บางเรื่องก็คล้ายกัน แต่น่าจะมีประเด็นแตกต่างที่น่าสนใจมากด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- เจตนา นาควัชระ. 2532. เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์-
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- , 2538 ก. ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ.
- , 2538 ข. วิกฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุน-
การวิจัย.

บทวิจารณ์งานวิจัย
เรื่อง “นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ” ส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดี
(บทที่ 2 ข้อ 1 และ 2 และบทที่ 3)

ผศ. ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์

ภาพรวมของงานวิจัย

บทวิจัยในหัวข้อ “ความคิดและผลงานของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ เกี่ยวกับวรรณคดีและศิลปะ” ส่วนที่จะวิจารณ์นี้ ประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือ

1. “ความคิดเชิงทฤษฎีและผลงานวิจารณ์วรรณคดีของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ” วิจัยโดย รศ.ดร.ดวงมน จิตจำนงค์
2. “ความคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบและผลงานวิจารณ์ของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ” วิจัยโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์
3. “อาจารย์เจตนา กับงานวิจัย” วิจัยโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์

โดยรวม ๆ แล้วงานวิจัยทั้งสองนี้ แม้จะมีหัวข้อใกล้เคียงกัน แต่จะพบว่าแนวทงระเบียบวิธี และวิธีการนำเสนอของงานสองชิ้นนี้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในงานวิจัยของอาจารย์ดวงมน เราจะพบว่าเป็นการประมวลทัศนะ แนวคิดเรื่องวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีของอาจารย์เจตนา ที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ โดยนำมาเรียงต่อ ๆ กันเข้าจากหัวข้อหนึ่งไปสู่อีกหัวข้อหนึ่งต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ตามด้วยบทสรุปรวมแบบกว้าง ๆ จนมองไม่เห็นลักษณะเด่นทางความคิดอันเป็นเฉพาะตัวของอาจารย์เจตนา ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ดูจะเป็นการเสนอแต่สิ่งละอันพันละน้อยเกี่ยวกับความคิดของอาจารย์เจตนา แต่ไม่มีภาพรวมที่ชัดเจน เข้าทำนองเห็นต้นไม้แต่ไม่เห็นป่า

ถ้าจะเปรียบเทียบก็คงต้องพูดว่า ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้อ่านจะรู้สึกเหมือนกับว่ากำลังได้รับการชี้ชวนให้ชมดอกไม้ ต้นไม้ ใบหญ้า นานาชนิดในสวนอักษรของความคิดอาจารย์เจตนา คล้าย ๆ กับกำลังอ่านบทชมสวนในวรรณคดีไทย พรรณความงามทุกสิ่งทุกอย่าง ๆ ที่เข้ามาในครรลองจักขุของกวี หรือเท่าที่วิจะนึกได้คิดออก แม้บทพรรณนาจะทำได้อย่างงดงามไพเราะเสนาะหูแต่เมื่ออ่านจนจบแล้ว เรานึกภาพไม่ออกว่าสวนอักษรแห่งนี้เป็นสวนชนิดใด มีอะไรเป็นลักษณะโดดเด่นที่พิเศษและเหนือกว่าสวนอื่น ๆ

ส่วนงานวิจัยของอาจารย์สดชื่น จะมีการกำหนดขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการศึกษาตลอดจนระเบียบวิธีการไว้อย่างชัดเจน มีการนำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้เราได้ภาพแจ่มชัดว่าอาจารย์เจตนามีแนวคิดต่อวรรณกรรมเปรียบเทียบอย่างไรบ้าง และแนวคิดของท่าน

มีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณกรรมเปรียบเทียบในประเทศไทยและในวงวิชาการนานาชาติอย่างไร ถ้าจะเปรียบไปแล้วก็เหมือนว่าผู้อ่านกำลังอ่านคู่มือชมสวนอักษรทางความคิดของอาจารย์เจตนาที่จัดทำโดยบริษัทมิซลินของฝรั่งเศส ซึ่งได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวนานาชาติว่าเป็นชุดหนังสือคู่มือแนะนำเที่ยวที่ดีที่สุดชุดหนึ่ง อ่านง่าย เข้าใจง่าย สั้น กระชับ ตรงไปตรงมา มีแผนที่และภาพประกอบเพื่อความสะดวกของนักท่องเที่ยวที่ต้องการไปดูไปเห็นสถานที่เหล่านั้นด้วยตนเอง

งานวิจัยของอาจารย์ดวงมณ

หากเราจะถามตัวเองทำไมต้องลุกขึ้นมาทำการวิจัยความคิดของอาจารย์เจตนาด้วยย่อมไม่ใช่เพียงเพื่อการสรรเสริญเยินยอครูเป็นแน่ แต่ต้องสามารถทำให้เราได้เห็นสาระสำคัญทางความคิดของอาจารย์เจตนา ตลอดจนบทบาทและอิทธิพลของความคิดอาจารย์ที่มีต่อวงการวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ไทย เพื่อที่ว่าศิษย์และคนรุ่นหลังจะได้สานต่อสิ่งที่อาจารย์เสนอและสร้างไว้ได้ ตรงตามเจตนารมณ์ของอาจารย์เจตนาที่เคยพูดถึงการบูชาครูไว้ว่า "การคิดให้เกินครู ให้ไกลกว่าครู คือการบูชาครูที่ดีที่สุด"

ผมคิดว่างานของอาจารย์ดวงมณยังขาดลักษณะที่จะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในบริบทของวรรณคดีศึกษาและสังคมไทย งานของอาจารย์มีคุณูปการสำคัญต่อวงการวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยอย่างไรบ้าง จริงอยู่ในงานวิจัยชิ้นนี้ อาจารย์ดวงมณพูดถึงงานของอาจารย์เจตนาโดยเชื่อมโยงกับนักวิชาการรุ่นบุกเบิกในประเทศไทยด้วย แต่ดูจะเสียเวลาไปกับการพูดถึงคนรุ่นบุกเบิกมากเกินไปสักหน่อย (ประมาณ 1 ส่วน 3 ของงานวิจัย) นอกจากนี้อาจารย์ดวงมณได้ละเลยที่จะพิจารณาแนวคิดวรรณกรรมสายมาร์กซิสต์ซึ่งมีอิทธิพลและบทบาทต่อวงการวรรณคดีศึกษาไทยอยู่ไม่น้อย และอาจารย์เจตนาได้ "สนทนา" กับแนวคิดสายนี้อยู่พอสมควร นอกจากนี้ข้อสรุปที่ได้มาก็ดูเลื่อนลอยเกินไป อาจารย์ดวงมณสรุปว่า

ความคิดสำคัญของอาจารย์เจตนาที่เชื่อมโยงกับนักคิดทางวรรณคดีรุ่นบุกเบิกในประเทศไทยก็คือ ความคิดเรื่องวรรณคดีเป็นสมบัติร่วมของมนุษยชาติ มีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นหลักเกณฑ์ตายตัวแต่ก็ต้องคำนึงถึงธรรมชาติและภารกิจของวรรณคดีที่เป็นสิ่งซับซ้อนและสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของวรรณคดีในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมด้วย (หน้า 23-24)

ข้อสรุปนี้ดูจะเป็นการประเมินคุณค่างานของอาจารย์เจตนาต่ำกว่าที่เป็นจริงเกินเหตุ เพราะจากข้อสรุปจะรู้สึกเหมือนกับว่าอาจารย์เจตนาไม่ได้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้กับวงการวรรณคดีศึกษาในบ้านเราเลย ได้แต่สานต่อสิ่งที่คนรุ่นก่อนหน้าอาจารย์ได้เสนอไว้ ทั้งยังเป็นเพียงการสานต่อหลักการกว้าง ๆ ทางวรรณคดีศึกษา ที่สามารถหาอ่านได้ในหลักสูตรการศึกษาวรรณคดีระดับปริญญาตรีของทุก

มหาวิทยาลัย ผมคิดว่าถ้าอาจารย์เจตนาให้คุณูปการเพียงแค่นี้ เราคงไม่จำเป็นต้องมานั่งกันอยู่ที่นี้ในขณะนี้แน่นอน

คุณูปการสำคัญของอาจารย์เจตนาที่ผมคิดว่าน่าจะพูดอย่างชัดเจนมีอย่างน้อย 2 ประการ

1. อาจารย์เจตนามีบทบาทสำคัญที่ช่วยสถาปนาระบบและวิธีการศึกษาวรรณคดีแบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมให้เป็นที่ยอมรับทั้งในแวดวงวิชาการและในสังคมวงกว้างโดยเฉพาะในหมู่นักเขียนและนักวิจารณ์รุ่นใหม่

การจะเข้าใจคุณูปการสำคัญนี้ของอาจารย์เจตนา เราจำเป็นต้องเข้าใจถึงบริบททางสังคมและการศึกษาวรรณคดีในช่วงที่อาจารย์เจตนานำเสนอความคิดของท่าน หากจะใช้คำที่อาจารย์ชอบพูดโดยหยิบยืมมาจากนักคิดฝรั่งเศสนามโรลองด์ บาร์ตส์ ก็ต้องพูดว่า เมื่ออาจารย์เจตนาเสนองานของท่าน การศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ของไทยมิได้มีสภาพเป็น “ศูนย์องศาทางวิชาการ”

หากย้อนกลับไปสู่ประวัติศาสตร์ช่วงที่อาจารย์เจตนาเสนองานสู่สาธารณะ อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของสังคมไทย คือช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 เราจะเห็นว่าในขณะนั้นวงการศึกษาวรรณคดีไทยกำลังอยู่ในสภาวะของการเผชิญหน้าระหว่างแนวคิดที่สุดขั้วสองด้าน ดังที่อาจารย์เจตนาเคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“การเรียนวรรณคดีไทยขนานดั้งเดิม มักจะเน้นความแม่นยำเชิงนิรุกติศาสตร์ และความเชื่อมั่นในมรดกทางวัฒนธรรมด้านวรรณศิลป์อันล้ำค่าจากอดีต จนทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้อันรุนแรงขึ้นมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แบบที่เรียกกันว่าเป็นขบวนการ “เผาวรรณคดี” ซึ่งก็เป็นที่น่าเสียดายว่าเป็นแนวทางที่ถูกครอบงำด้วยคตินิยมทางการเมืองมากเกินไป ทั้ง ๆ ที่ข้อวิจารณ์บางประการก็ชี้ว่าจะไร้สาระเสียทีเดียว” (“ภาคผนวก” ใน “วรรณคดีศึกษากับอุดมศึกษา” ใน *เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์* หน้า 284-5)

นี่คือบริบททางประวัติศาสตร์ที่เราต้องคำนึงถึง หากเราต้องการศึกษาอิทธิพลความคิดของอาจารย์เจตนา

การจะนำเสนอจุดยืนแนวทางการศึกษาวรรณคดีแบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมขึ้นมาเป็นทางเลือกที่สามที่ไม่ทั้งอนุรักษ์นิยมและซ้ายนิยม ไม่ใช่เรื่องง่ายเลยในขณะนั้น เพราะเป็นเสมือนการแทรกตัวลงไประหว่างงาช้างที่กำลังประสานงากันอยู่ การที่จะทำให้คนในวงการหันมารับฟังและหยุดคิดว่าการศึกษาวรรณคดียังมีทางเลือกอื่นให้พิจารณา ต้องมีความเชี่ยวชาญเชิง “กายกรรมทางปัญญา” อย่างดียิ่ง เพื่อจะรักษาความสมดุลย์ทางปัญญา และประคองตัวเองให้เดินบนเส้นเชือกที่ตั้งเขม็งได้โดยไม่ตกลงสู่หุบเหวแห่งอคตินิยมของทั้งฝ่ายซ้ายหรือขวา นี่เป็นความสามารถที่น้อยคนจะทำได้ ในช่วงนั้นนักวิจารณ์วรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยมพลัดท่าตกลงไปแล้วก็หลายคน แต่อาจารย์

เจตนาจะเป็นคนแรกและคนเดียวที่ประสบความสำเร็จสามารถปกป้องแห่งวรรณคดีแนวมนุษยนิยมให้เด่นสง่าอยู่ในวงการวรรณคดีศึกษา ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย

ที่ผมใช้คำว่าอาจารย์เจตนาช่วย “สถาปนาระบบและวิธีการศึกษา” วรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยม ก็เพราะว่าอาจารย์เป็นคนแรกในวงวิชาการไทยที่นำเสนอการศึกษาวรรณคดีแนวนี้อย่างเป็นทางการครบถ้วน ผมในทำนองเดียวกับที่นักวรรณคดีฝ่ายซ้ายเองได้สร้างแนวทางการศึกษาวรรณคดีมาร์กซิสต์อย่างเป็นทางการจนสามารถดึงดูดใจคนหนุ่มคนสาวในยุคนั้นได้มากพอสมควร) จริงอยู่คนรุ่นก่อนหน้าอาจารย์เช่นอาจารย์วิทย์ ม.ล.บุญเหลือ ต่างเสนอแนวคิดที่ค่อนข้างมาทางเสรีนิยม-มนุษยนิยมเช่นเดียวกับอาจารย์เจตนา แต่วิธีการนำเสนอของท่านเหล่านั้นขาดความเป็นระบบเช่นที่อาจารย์เจตนาทำ

กล่าวคือถ้าเราสำรวจงานเขียนของอาจารย์เจตนาตั้งแต่เล่มแรกจนถึงปัจจุบัน เราจะพบว่าอาจารย์มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนความคิดที่สังคมไทยเคยมีต่อวรรณคดีศึกษาทั้งในแง่วัตถุประสงค์ การศึกษา วิธีการศึกษา และเป้าหมายของการศึกษาวรรณคดี

วัตถุประสงค์ของการศึกษาวรรณคดี งานเขียนหลายชิ้นของอาจารย์เจตนาจะพยายามชี้ให้เห็นว่าตัวงานวรรณคดีนั้นมีความเป็นเอกเทศ (autonomy of text) มีคุณค่าสามารถนำมาศึกษาอย่างเป็นศาสตร์ได้ ดังที่อาจารย์ได้เคยเสนอว่าวรรณคดี “เป็นตัวแทนของมนุษย์ เป็นตัวงานที่มีความหมายและคุณค่าอยู่ในตัว” (เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ หน้า13) ในบทความเรื่อง “ความจริง ความสมจริง และความลวงในวรรณคดี” ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดเรื่องอะไรคือวรรณกรรมและคุณค่าวรรณกรรมอยู่ที่ใด อาจารย์เจตนาได้ชี้ว่าโลกของวรรณคดีเป็นโลกสมมติ และย้ำว่าวรรณคดีมิใช่ “กระจกที่ส่องชีวิตจริงไปหมดทุกแง่มุม วรรณกรรมมิใช่ภาพถ่าย” ทั้งนี้เพื่อช่วยปลดปล่อยวรรณคดีจากแนวทางการศึกษาที่ถือว่าวรรณคดีมีสถานะเป็นเพียงหลักฐานประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา หรือจิตวิทยามนุษย์ แต่ในขณะที่เดียวกันอาจารย์ก็ตอกย้ำเช่นกันว่า โลกของความลวงในวรรณกรรมมิได้เป็น “โลกมายาอันสมบูรณ์” ที่ทำให้ผู้อ่านเคลิ้มจนหลงอยู่ในโลกของความลวง วรรณกรรมสามารถจะช่วยกระตุ้นปัญญาและทำให้มนุษย์เข้าถึงสัจจะได้ ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยกอบกู้วรรณกรรมขึ้นมาจากการเป็นเพียงเครื่องประเทืองอารมณ์ที่ไร้คุณค่าใด ๆ

แม้ว่าอาจารย์เจตนาจะพูดไว้ในหลายที่เกี่ยวกับ “ไตรภูมิวรรณคดี” อันได้แก่ ผู้เขียน ตัวงาน และผู้อ่าน ว่าเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาควบคู่กันไป แต่จะพบว่าในบทความหลายชิ้นของอาจารย์ได้ย้ำว่า ทั้งหมดนี้จะต้องยึดตัวงานเป็นแกนกลางของการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้เขียน ผู้อ่าน อาจจะนำเข้ามาประกอบได้ แต่มิใช่เป็นกรอบกำหนดวิธีการศึกษาตัวงาน การศึกษาวรรณคดีจะต้องหลีกเลี่ยง “การหลงผิดยึดติดเจตนาของผู้แต่ง” Intentional Fallacy ที่นำเอาเจตนาของเจตนาและความตั้งใจของผู้แต่งเป็นกรอบของการวิจารณ์ อาจารย์เคยทำการทดลองกับนักศึกษาเพื่อสาธิตให้เห็นว่า เจตนาของเจตนาของผู้แต่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานของการตีความตัวงานได้ เพราะบ่อยครั้งไป

ที่ผู้แต่งก็ไม่ว่าตัวเองต้องการจะสื่ออะไรกันแน่ หรือแม้จะรู้ว่าตั้งใจจะสื่ออะไร แต่มิได้หมายความว่างานที่ออกมาจะสามารถสื่อตรงตามสิ่งผู้แต่งตั้งใจก็เป็นได้ เช่นเดียวกับที่วรรณคดีศึกษาต้องหลีกเลี่ยง “การหลงผิดยึดติดอารมณ์ประทับใจของผู้อ่าน” (Affective Fallacy) ดังจะเห็นว่าในบทความหลายชิ้น อาจารย์เจตนาพยายามตอกย้ำถึงความสำคัญของนักวิจารณ์และงานวิจารณ์ว่าจะต้องอิงอยู่กับหลักวิชา

วิธีการศึกษา เน้นการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณศิลป์และความหมายของตัวงานวรรณกรรมเป็นสำคัญ โดยเปิดกว้างให้มีการตีความที่หลากหลายได้ เพื่อแทนที่วิธีการศึกษาวรรณคดีแบบนิรุกติศาสตร์ และวิธีการชื่นชมวรรณคดีอย่างหลับหูหลับตา โดยอาจารย์พยายามชี้ว่าวรรณคดีมีหลักวิชาและวิธีการของตนเองเช่นกัน แม้จะมีใช้หลักการที่เป็นปรนัยร้อยเปอร์เซ็นต์เช่นวิธีการศึกษาทางสายวิทยาศาสตร์ แต่มิใช่สิ่งเลื่อนลอยชนิดจะพูดอะไรก็ได้ ดังจะเห็นว่าในงานช่วงแรก ๆ ของอาจารย์ โดยเฉพาะทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี ซึ่งเป็นงานที่ช่วยปูพื้นฐานหลักการเบื้องต้นในการศึกษาวรรณคดี หนังสือเล่มนี้ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญที่ช่วยทำให้วิธีการศึกษาวรรณคดีแนวมนุษยนิยมเป็นทางเลือกทางที่สาม นอกเหนือไปจากแนวอนุรักษนิยมและแนวมาร์กซิสต์

นอกจากนี้ ในการศึกษาวรรณคดีอาจารย์เจตนา ยังได้เสนอต่อว่าเรามีควรหยุดที่งานเฉพาะชิ้น แต่จะต้องทำการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบทั้งในงานของชาติเดียวกันเอง และที่สำคัญคือเทียบกับวรรณคดีของชาติอื่น เพื่อแสวงหาความเป็นสากลของวรรณคดี ซึ่งอาจารย์ก็ได้เสนอแนวทางและวิธีการในการศึกษาวรรณคดีในเชิงเปรียบเทียบไว้อย่างน่าสนใจ ดังที่อาจารย์สดชื่นได้แจกแจงไว้อย่างละเอียด จึงจะไม่ขอพูดถึงในที่นี้

เป้าหมายของการศึกษา เน้นอนว่าเป้าหมายการศึกษาวรรณคดีของอาจารย์มิได้อยู่กับเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองเหมือนกับของฝ่ายซ้ายและขวา ในทำนองวรรณกรรมเพื่อชีวิต ในความหมายวรรณกรรมเพื่อกรรมกร ชาวนา และการปฏิวัติ หรือวรรณคดีเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของชาติไทย แต่เป้าหมายในการศึกษาวรรณคดีของอาจารย์เจตนา คือ เพื่อ “คุณค่าของความเป็นมนุษย์” ศึกษาวรรณคดี “เพื่อเป็นการปลุกสติและสร้างความตื่นตัวในเรื่องของชีวิตและของสังคม” และแม้ว่าอาจารย์เจตนาจะให้ความสำคัญอย่างมากกับเรื่องของการประเมินคุณค่าและจริยธรรม เราต้องไม่ลืมว่าหลักการประเมินคุณค่าและจริยธรรมของอาจารย์นั้นล้วนอิงอยู่กับแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่มีความเชื่อในความใฝ่ดีของมนุษย์

2. วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

นอกเหนือจากพยายามนำเสนอแนวทางการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์แบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมอย่างเป็นระบบให้กับวงการศึกษาไทย อาจารย์เจตนา ยังเป็นนักวิจารณ์ผู้มีบทบาทสำคัญต่อวงการวรรณกรรมนอกรั้วมหาวิทยาลัยด้วย เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า อาจารย์เจตนาเป็นผู้นำเสนอความคิดเรื่อง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” จนกลายเป็นที่ยอมรับในหมู่นักคิดนักวิจารณ์ใน

สังคมไทย ทั้งยังได้เป็นผู้ยกระดับแนวคิดเรื่อง "วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์" ให้เป็นปรัชญา กล่าวคือ การวิจารณ์มิใช่แค่กิจกรรมที่จำกัดตัวอยู่แค่งานวรรณกรรม แต่คือเครื่องแสดงความเข้มแข็งทาง ปัญญาและความกล้าหาญทางจริยธรรม ข้อเรียกร้องของอาจารย์ในสังคมไทยสร้าง "วัฒนธรรมแห่ง การวิจารณ์" จึงมีความหมายครอบคลุมไปถึงเรื่องระบบคุณค่า วัฒนธรรมและการเมืองที่สังคมไทยที่ พึ่งมี

ในหัวข้อวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ผมเพียงอยากตั้งข้อสังเกตบางประการเพื่อชี้ให้ เห็นว่าอาจารย์เจตนาสามารถสถาปนาแนวความคิดดังกล่าวให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยได้อย่างไร ในวงการวรรณกรรมไทยนั้นดังที่เรา ๆ ท่าน ๆ ทราบ "การวิจารณ์" มักจะถูกมองในเชิงลบ โดยเห็นว่า เป็นการโจมตีส่วนบุคคลระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ทักษะเช่นนี้ย่อมไม่เอื้อต่อการสร้างและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เป็นแน่ การจะแก้ไขปัญหานี้จึงมิได้อยู่เพียงการเรียกร้องให้นักเขียนมี ใจเปิดกว้าง หรือให้นักวิจารณ์ลดทอนที่ก้าวร้าวในการวิจารณ์เช่นที่เคยทำ ๆ กันมาเท่านั้น แต่ที่สำคัญ จะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนไทยที่มีต่อ "การวิจารณ์" เสียใหม่

อาจารย์เจตนาจะเข้าใจปัญหาสำคัญอันนี้ บทความชิ้นที่ผมถือว่าได้สร้างจุด เปลี่ยนในเชิงทัศนคติต่อ "การวิจารณ์" ในสังคมไทยคือ บทความเรื่อง "สมบัติทางวรรณศิลป์" ของ อาจารย์เจตนาตีพิมพ์ในหนังสือ ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี โดยเสนอว่า วรรณกรรมเมื่อเผยแพร่สู่ สาธารณะแล้วย่อมหลุดพ้นจากตัวผู้เขียนและตกเป็นสมบัติของสาธารณะ ดังนั้นสาธารณชนจึงมีสิทธิ อย่างเต็มที่ที่จะวิจารณ์หรือตีความวรรณกรรมได้โดยอิสระ แน่่อนข้อเสนองานต้นของอาจารย์สอดคล้อง กับแนวคิดเรื่อง ความเป็นเอกเทศของงานเขียน และเรื่องการหลีกเลี่ยงความหลงผิดยึดติด เจตนารมณ์ของผู้แต่ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาวรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยม แต่เมื่อ พิจารณาจากบริบทของสังคมไทยประเด็นสำคัญของข้อเสนอนี้อยู่ที่อาจารย์ช่วยสร้างระยะห่าง ระหว่างตัวผู้เขียนกับงานเขียน และระยะห่างดังกล่าวนี้เองที่เอื้อให้ทัศนคติต่อการวิจารณ์เปลี่ยนจาก เรื่องการโจมตีตัวบุคคลเป็นเรื่องของกิจกรรมทางปัญญา

จะเห็นว่าข้อเสนองานวรรณกรรมเป็นสมบัติของสาธารณะช่วยทำให้นักเขียนไม่รู้สึก "เสียหน้า" เมื่อมีคนวิจารณ์งานเขียนของพวกเขา โดยที่นักเขียนก็ไม่ถึงกับรู้สึกสูญเสียสถานะความ เป็นนักเขียนหรือศิลปินไปแต่อย่างใด เพราะอาจารย์หาได้ปฏิเสธความมีอยู่ของนักเขียน เป็นแต่เพียง สร้างระยะห่างระหว่างงานเขียนและนักเขียน ขณะเดียวกันนักวิจารณ์ก็ไม่ต้องรู้สึกอึดอัดจนไม่กล้า วิจารณ์หรือกลัวผิดจนไม่กล้าตีความ คงไม่มีใครปฏิเสธว่าหลังจากบทความชิ้นนี้ของอาจารย์เผยแพร่ วงการวรรณกรรมวิจารณ์มีความคึกคักมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้จะมีการวิจารณ์วรรณกรรม แล้ว ยังมีวิจารณ์แห่งวิจารณ์อีกด้วย และบ่อยครั้งที่เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันในงานวิจารณ์ ทุก ฝ่ายต่างมักจะยกแนวคิดเรื่องวรรณกรรมเป็นสมบัติสาธารณะขึ้นมาเป็นหลักการเบื้องต้นของการ วิจารณ์ และการวิจารณ์ชั้นวิจารณ์

ผมคิดว่านี่คืออัจฉริยภาพของอาจารย์เจตนา ที่สามารถประสานแนวคิดที่อาจารย์มีต่อวรรณกรรมให้เข้ากับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน ดังจะเห็นว่าบทความชิ้นนี้ของอาจารย์ได้รับการตอบรับด้วยดีจากผู้คนในแวดวงวรรณกรรม และกลายเป็นคำอธิบายที่ใคร ๆ ต่างยึดเป็นบรรทัดฐานในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนักเขียนและงานเขียน

งานวิจัยของอาจารย์สดชื่น

(ดูภาพรวมตอนต้น)

ในส่วนเนื้อหาวิจัยที่อาจารย์สดชื่นเสนอ ผมขอเพิ่มเติมความเห็นในบางส่วนดังนี้ บทที่พูดถึงผลงานวิจารณ์ด้านวรรณคดีเปรียบเทียบของอาจารย์เรื่อง “จาก King Lear ผ่าน Woyzeck ไปสู่ *Fin de Partie*” อาจารย์สดชื่นสรุปว่างานชิ้นนี้ทำให้เข้าใจความคิดเชิงทฤษฎีของอาจารย์เจตนาว่า “ในระดับของวิชาการด้านวรรณคดีซึ่งรวมถึงการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ ความสามารถในการอ่านต้นฉบับในภาษาดั้งเดิมเพื่อวิเคราะห์เจาะลึกในเชิงเปรียบเทียบเป็นสิ่งที่ทดแทนไม่ได้ด้วยงานแปล” ผมอยากเพิ่มเติมว่าบทความชิ้นนี้ของอาจารย์ให้ข้อคิดทางทฤษฎีมากกว่าเพียงผู้เรียนวรรณคดีเปรียบเทียบต้องรู้ภาษาหลายภาษา (ซึ่งไม่น่าจะเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีอะไรแต่อย่างใด เพราะนี่เป็น prerequisite ของการเข้าไปแกรมมด้านนี้อยู่แล้ว)

เมื่อพูดถึงแนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเป็นที่รับรู้กันดีว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้นำแนวคิดเรื่อง “ศิลปะสองทางให้กัน” มาเผยแพร่และได้รับการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอ ในที่นี้ผมอยากเสนอเพิ่มเติมว่า บทความชิ้นนี้เป็นตัวอย่างช่วยสาธิตหลักคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเรื่อง “วรรณคดีสองทางให้กัน” ได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบบทละคร 3 เรื่องโดยนักเขียน 3 ชาติ ที่เกิดต่างยุคต่างสมัยกัน อาจารย์มิได้เพียงจะเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความเหมือนหรือความต่างของงานทั้งสามชิ้น หรือมิได้เปรียบเทียบเพื่อจะแสดงให้เห็นอิทธิพลที่งานชิ้นหนึ่งมีต่อชิ้นหนึ่ง แต่อาจารย์เปรียบเทียบเพื่อทำให้เราเห็นแง่มุมที่แปลกใหม่ขึ้น ซึ่งลำพังเราไม่อาจเห็นได้หากพิจารณาจากงานชิ้นเดียวโดด ๆ ดังจะเห็นว่าเมื่ออาจารย์นำแนวคิดเรื่องความเหี้ยมโหดทางปรัชญาเข้ามาเป็นแกนในการเปรียบเทียบบทละครทั้งสามชิ้น อาจารย์สามารถได้ข้อสรุปที่น่าสนใจและลุ่มลึกขึ้นจากงานทั้งสามเรื่อง และนี่เป็นแนวคิดทางทฤษฎีวรรณคดีเปรียบเทียบที่ผมคิดว่าน่าจะได้มีการศึกษากันให้มากขึ้น

ในบทวิจัยหัวข้อ “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ” อาจารย์สดชื่นได้สรุปคุณภาพการของอาจารย์เจตนาโดยชี้ให้เห็นถึงแบบอย่างที่น่าศึกษาของอาจารย์เจตนาไว้อย่างน่าสนใจท่อนหนึ่งว่า “วิธีการวิจัยของอาจารย์เจตนา...ช่วยทำให้เราตระหนักว่าการสอนและการวิจัยเป็นของคู่กัน...การได้ทำวิจัยก็ช่วยให้ผู้สอนแม่นยำในเรื่องเนื้อหาแนวคิดทฤษฎียิ่งขึ้น สามารถนำไปประยุกต์ความรู้ไปใช้กับการสอนและการทำตำราต่อไปได้อีก” (หน้า 32)

ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งกับข้อสรุปของอาจารย์สดซึ่งวางงานวิจัยระดับนานาชาติของอาจารย์ทั้ง 3 ชั้นนี้ ในแง่หนึ่งแล้วเป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่าทฤษฎีมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการศึกษาวรรณคดี และอยากตั้งประเด็นเกี่ยวกับทัศนะของอาจารย์เจตนาต่อเรื่องความสำคัญของทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดีให้ช่วยพิจารณาเพิ่มเติมดังนี้

แม้ว่าอาจารย์เจตนาจะพูดไว้ในหลายครั้งหลายคราว่าการศึกษาวรรณคดีไม่ควรจะยึดติดอยู่กับวิธีการใดวิธีการหนึ่ง (ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง) แต่นั่นมิได้หมายความว่าอาจารย์ปฏิเสธความสำคัญของทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดี อาจจะกล่าวได้ด้วยซ้ำไปว่า อาจารย์เจตนาเป็นผู้เรียกร้องและเร่งรัดให้คนในวงการนี้สนใจศึกษาวิธีการและทฤษฎีต่าง ๆ ให้กว้างขวางและลึกซึ้งและนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวรรณคดี เพราะ "ความรู้ในเชิงทฤษฎีอาจจะช่วยให้อ่านหนังสือ 'แตก' ยิ่งขึ้น" (ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี หน้า) และ "การสร้างทฤษฎีเป็นเรื่องของความเพียรพยายามของมนุษย์ในอันที่จะหาหลักเกณฑ์ที่มาจากโลกของวรรณคดีซึ่งจะดูฉุนวายเป็นสับสนถ้าเรามองอย่างผิวเผิน" (ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ หน้า 168)

การไม่ยึดติดกับทฤษฎีในความหมายของอาจารย์เจตนา มิได้หมายความว่าไม่ใช่ทฤษฎีอะไรเลยในการศึกษา แต่หมายถึงคือการที่อาจารย์ไม่หยุดอยู่กับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง แต่ศึกษาทฤษฎีใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งสร้างทฤษฎีของตัวเองด้วย งานวิจัยชิ้นใหญ่ทั้ง 3 ชั้น ตามที่อาจารย์สดซึ่งได้กรุณาสรุปเนื้อหา มา เป็นข้อพิสูจน์ว่าอาจารย์เจตนาใช้หลักวิชาและทฤษฎีที่ชัดเจนแตกต่างกันไปในการทำงานวิจัย 3 ชั้นนี้

ข้อพิสูจน์อีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับทฤษฎีของอาจารย์เจตนา คือ เราจะเห็นว่าอาจารย์เป็นคนที่เปิดกว้างรับทฤษฎีใหม่ ๆ อย่างไม่หยุดนิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของผู้รับ Aesthetic of Reception หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า Reader-Response และแม้แต่ทฤษฎีหรือสร้าง Deconstruction และแม้ว่าอาจารย์เจตนาจะแสดงให้เห็นปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่าไม่เห็นด้วยกับข้อสมมติฐานและข้อเสนอบางประการของทฤษฎีเหล่านี้ แต่อาจารย์เองก็รับเอาแนวคิดและวิธีการบางด้านของทฤษฎีเหล่านี้มาใช้ในงานวิจารณ์ของอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง ความไม่แน่นอนของความหมายของ Aesthetic of Reception (ดู "ศัตรูที่สิ้นไหล : แก่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทย" "วิจารณ์รวมเรื่องสั้นชุดราชฎราชฎทางเครื่อง ของอาจินต์ ปัญจพรรค์) หรือแนวคิดที่ว่าด้วยโครงสร้างพื้นผิว โครงสร้างลึก ของพวกโครงสร้างนิยม (ดู "วรรณกรรมในชีวิตไทย" และ "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี") ซึ่งอาจารย์ก็ได้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเหล่านี้สามารถนำเสนอมุมอันลุ่มลึกในงานวรรณคดีได้

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า แทนที่นักวิชาการรุ่นหลังจะเจริญรอยตามแบบอย่างของอาจารย์ที่หมั่นติดตามและศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่อย่างทะลุปรุโปร่ง สามารถ "สนทนา" กับทฤษฎีเหล่านี้ จนสังเคราะห์ขึ้นเป็นทฤษฎีของอาจารย์เองได้ แต่พวกเขากลับมีแนวโน้มที่จะไม่

ศึกษาทฤษฎีและไปมุ่งขยายประเด็นการไม่ยึดติดกับวิธีการที่อาจารย์เสนอไว้จนเกินเหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตีความสิ่งที่อาจารย์พูดไปในแง่ที่ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ทฤษฎีในการศึกษาวรรณกรรมจนเกิดเป็นท่าทีต่อต้านการใช้ทฤษฎี โดยมองว่าเป็นการใช้ทฤษฎีเป็นการศึกษาที่ดีกรอบและตายตัวมากเกินไป หรือไม่ก็มองว่าการใช้ทฤษฎีเป็นเรื่องของโลกตะวันตก ไม่สามารถนำมาใช้กับวรรณคดีไทยได้ ซึ่งก็ต้องนับว่าแปลกที่คนกลุ่มนี้เองพยายามยืนยันยืนยันความเป็นสากลของวรรณคดี แต่ครั้งมาถึงกรณีการนำทฤษฎีมาใช้ศึกษา กลับชอบเอาป้ายตะวันตกมาติดให้กับหลักวิชาและวิธีการศึกษา ก็ถ้าวรรณคดีมีความเป็นสากลจริง ทฤษฎีก็ย่อมมีความเป็นสากลเช่นกัน

ทฤษฎีนั้นก็คือเครื่องมือ หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งโดยหยิบยืมอุปมาอุปไมยของอาจารย์เจตนามาใช้ ก็ต้องพูดว่าทฤษฎีต่าง ๆ นั้นก็คือดินสอที่เหลาไว้จนแหลมคม รอให้เจ้าของเลือกหยิบไปใช้ เพราะฉะนั้นดินสอที่นั้นไม่ว่าจะผลิตในฝรั่งเศส เยอรมัน อังกฤษ อเมริกา หรือไทย ก็ล้วนเป็นดินสอที่ใช้เขียนหนังสือได้ทั้งสิ้น

และอาจารย์เจตนา ก็ได้พิสูจน์ให้คนในวงการวรรณคดีไทยได้ประจักษ์แล้วว่า การนำทฤษฎีมาใช้ศึกษาวรรณคดีไทยช่วยทำให้เราเห็นมุมทรัพย์ทางปัญญาอันลุ่มลึกของคนไทยที่นักวรรณคดีไทยมองไม่เห็น โดยเฉพาะในบทวิเคราะห์เรื่องความคิดทางสุนทรียศาสตร์ในวรรณคดีอิเหนา และข้อเสนอเรื่อง "สุนทรียศาสตร์ของความไม่ต่อเนื่อง" ของศิลปะไทย

ข้อที่ควรตระหนักก็คือในการใช้ทฤษฎีของอาจารย์ คืออาจารย์จะใช้ในแบบผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจุดยืนทางวิชาการของอาจารย์ที่ประกาศอยู่บ่อย ๆ ว่าอาจารย์เป็นผู้รักสมัครเข้ามาเล่น Amateur (ในความหมายที่ดี) ซึ่งแน่นอนสำหรับตัวอาจารย์ที่มีวุฒิภาวะทางปัญญาอันเข้มแข็งและมีความรอบรู้ในเรื่องวรรณคดีอย่างลึกซึ้งแล้ว อาจารย์ย่อมสามารถจะอ่านทฤษฎีเหล่านี้จน "แตก" ถึงขั้นสามารถเลือกเฟ้นส่วนที่อาจารย์เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์มาใช้ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน

ข้อที่พึงระวังสำหรับนักวิชาการรุ่นหลังที่ยังศึกษาไม่บรรลุถึงขั้นสุดยอดเช่นอาจารย์ พวกเขาจะต้องตระหนักว่าวิธีการที่อาจารย์ใช้หากไม่แม่นยำเท่าอาจารย์ อาจเกิดความผิดพลาดและเลื่อนเปื้อนได้ง่ายมาก ในแก่นนี้นักวิชาการรุ่นหลังที่ต้องการจะสานต่อสิ่งที่อาจารย์เจตนาได้เริ่มต้นไว้พึงกระทำ คือจะต้องศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้ให้ลึกซึ้ง จนทะลุปรุโปร่งเป็นอย่างดี เข้าใจถึงที่มาและที่ไปของความคิดเหล่านี้อย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงจะสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างดี

ถ้ามองย้อนกลับไปในบริบททางประวัติศาสตร์ การหวาดระแวงทฤษฎีในวงการวรรณคดีศึกษานบ้านเราพอจะเป็นที่เข้าใจได้ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเผชิญหน้ากันระหว่างนักวรรณคดีแนวอนุรักษนิยมกับแนวมาร์กซิสต์แบบไทย ๆ การใช้ปรัชญาการเมืองเข้ามาตีความวรรณกรรมอย่างเป็นทางการและเป็นผู้สรุปล้ำหน้าสร้างชื่อเสียงให้กับทฤษฎีเป็นอย่างมาก ยิ่งหลังป่าแตกนักคิดนักเขียน

ฝ่ายซ้ายที่ออกหักมาจาก พคท. ต่างเกิดอาการเข็ดขยาดกับการยึดทฤษฎีเป็นคัมภีร์และพยายามจะสลัดตัวเองออกจากแนวคิดแบบมาร์กซิสต์

อาจารย์เจตนา มีบทบาทสำคัญที่เข้ามาช่วยเสนอแนวทางการศึกษาวรรณคดีที่ไม่ยึดติดกับอุดมการณ์ทางการเมือง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่จมปลักอยู่วิธีการแบบนิรุกติศาสตร์หรือการชื่นชมอย่างหลับหูหลับตา ซึ่งก็ได้รับการสนองตอบเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ข้อเสนอของอาจารย์เจตนาเรื่องไม่ให้ยึดติดกับทฤษฎีจนตายตัวนักจึงได้รับการขานรับอย่างแพร่หลาย เพราะเป็นสิ่งที่นักคิดนักเขียนเหล่านี้เพิ่งจะผ่านพ้นประสบการณ์อันเลวร้ายกับการหลงยึดติดอยู่กับทฤษฎี ส่วนฝ่ายที่เคยถูกพวกที่นำทฤษฎีมาวิพากษ์อย่างถึงรากถึงโคนนั้นก็ออกมาขยายประเด็นการไม่ยึดติดทฤษฎี ทฤษฎีของอาจารย์จนกลายเป็นการปฏิเสธทฤษฎีไป

แต่สภาพการณ์ดังกล่าวได้ผ่านพ้นมาแล้วมากกว่า 20 ปี ผลลัพธ์จากการหวาดระแวงจนถึงขั้นตั้งกำแพงขวางกั้นการศึกษาทฤษฎีทางวรรณกรรมก็คือความตกต่ำทางคุณภาพงานวรรณคดีวิจารณ์ เช่นที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ในสภาพเช่นนี้ผมอยากจะเสนอว่า มาช่วยกันศึกษาและใช้ทฤษฎีวรรณกรรมกันให้มากสักหน่อย ในภาวะขณะนี้ไม่มีอะไรที่จะเรียกได้ว่า “มากเกินไป” สำหรับการนำทฤษฎีมาใช้ เราได้ให้เวลากับการใช้สามัญและความละเอียดอ่อนทางสุนทรียศาสตร์ของนักวิจารณ์เป็นเข็มทิศชี้ทางการวิจารณ์วรรณกรรมมาเป็นเวลามากกว่า 20 ปีแล้ว น่าจะถึงเวลาที่เราต้องมาตรวจสอบกันเสียทีว่าควรจะต้องเปลี่ยนเข็มทิศได้หรือยัง เพราะทุกวันนี้ดูเหมือนว่าเรากำลังพ่ายเรืออยู่ในอ่างไปไม่ถึงไหนสักที

บทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัย
เรื่อง เจตนา นาควัชระ : นักวิจารณ์มือสมัครเล่นที่จริงจัง

รศ. นพมาศ แวหงส์

หัวข้อบทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยนี้คงจะทำให้เห็นว่า วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่ศ.ดร.เจตนา เรียกร้องก็อยากให้งอกงามในสังคมไทยนั้นกำลังแตกแขนง ผลิดอกออกผลเป็นรูปธรรมอยู่ตรงหน้าแล้ว ผู้วิจารณ์ออกจะรู้สึกแปลกๆและตั้งคำถามกับตัวเองเหมือนกับผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายในที่นี้ว่า ตัวเองเป็นใครจึงอหังการมาทำหน้าที่อันน่าสะพรึงกลัวในที่ประชุมนี้

ที่น่ากลัวยิ่งไปกว่านั้นคือความจริงที่ว่า บทความวิจารณ์นี้เป็น "วิจารณ์ซ้อนวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์" ยิ่งกว่าลักษณะของละครเขกเปียร์ชอบใช้มากอย่างหนึ่งที่เรียกว่า "ละครซ้อนละคร" เสียอีก ละครเพลง "แฮมเล็ตพากย์ไทย" ที่อาจารย์เจตนาสับจนและไม่มีชั้นดีในบทความฉบับหนึ่งที่ได้รับการศึกษา ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของละครซ้อนละครที่ว่านี้

ก่อนอื่นขอบอกว่าสรรพนามแทนตัวเมือฮาสุไรที่เป็นหัวข้อของการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจารณ์ใช้ด้วยความลังเลและเลยมตามเลย มากกว่าจะมั่นใจเต็มที่ในความเหมาะสม เพราะตอนที่อ่านร่างรายงานการวิจัยเป็นหนแรก รู้สึกสะดุดอยู่พอสมควรกับสรรพนามเดียวกันนี้ ซึ่งให้ความรู้สึกที่ว่า ร่างรายงานลดความเป็นภววิสัย ดูเป็นกันเองและเป็นส่วนตัวกับผู้ถูกศึกษา ด้วยการวางตัวผู้วิจัยในฐานะลูกศิษย์ของอาจารย์เช่นนี้ ให้ความรู้สึกการยกย่องจะเป็นรายการยอวาที่อยู่ไม่น้อย ...อย่างน้อยก็ในความรู้สึกของผู้อ่านรายงานการวิจัยนี้ ทำให้ออกจะเกร็งเกรงตัวเองในการทำตัวผิดกาลเทศะถ้าเผื่อไปสวนกระแสนี้เข้า

นี่เป็นข้อติติงประเดิม ก่อนที่จะเริ่มด้วยการขออภัยในความพยายามอันใหญ่หลวงของผู้วิจัยที่สรุปผลออกมาได้เป็นรายงานการวิจัยฉบับนี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อสนับสนุนวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ซึ่งเป็นที่พึงต้องกันว่าเป็นเรื่องอัตวิสัยเสียร่วมครึ่งร่วมค่อน ก็ขอทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายต่อไปไปตามเพลง โดยต้องบอกว่า บางอย่างที่ไม่ได้พูดถึงนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าตีอยู่แล้ว ก็เลยปล่อยผ่านไปไม่มีอะไรสะกิดใจ ส่วนประเด็นที่นำมาพูดถึงคือเรื่องที่อ่านแล้วสะดุดหรือทำให้คิดต่อ หรือทำให้รู้ว่าขาดหายไป หรือไม่ชัดเจนหรือไม่เห็นด้วย อย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อวิจารณ์

โดยรวมๆแล้ว ผู้วิจารณ์รู้สึกว่าร่างรายงานการวิจัยฉบับนี้ขาดการนำเสนอและการเรียบเรียงความคิดที่ชัดเจนภายใต้หัวข้อที่แบ่งให้เห็น ทำให้อ่านไปแล้วหลงทางอยู่บ่อยๆ ตัวอย่างเช่น ในหน้า 10 หลังจากจบหัวข้อ บทบาทที่ 3 : นักวิจารณ์คือผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนด้วยการเป็นตัวแทนในการประเมินคุณค่างานนั้นๆ ซึ่งได้แตกแขนงออกมาเป็นหัวข้อย่อยว่า วิธีการเชิงประวัติและวิธีการแนวสุนทรียศาสตร์แล้ว ก็ดันหน้าต่อไปสรุปเกณฑ์ในการวิจารณ์ของอาจารย์เจตนา โดยไม่มีการวางหัวข้อใหม่ ซึ่งน่าจะทำให้รายงานการวิจัยอ่านได้ง่ายและชัดเจนขึ้น

เมื่อพูดถึงตรงนี้ ก็จะเห็นได้ว่า หัวข้อที่บอกว่าเป็น “กฎเกณฑ์บางประการในการบ่งชี้ว่า อาจารย์เจตนาชอบหรือไม่ชอบอะไรในการชมละคร และใช้เกณฑ์อะไรเป็นการวัดได้ดังนี้...” กับตัวที่บอกว่าจะจะเป็น “กฎเกณฑ์” นั้นไม่สัมพันธ์กัน และผู้อ่านต้องใช้การสรุปเอาเองว่า เกณฑ์นั้นคืออะไร ยิ่งไปกว่านั้น เนื้อหาของร่างรายงานตรงนี้ยังสับสนในประเด็นที่บอกว่า “เกณฑ์อีกข้อหนึ่งที่อาจารย์เจตนาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งคือคุณค่าในเชิงเนื้อหา กล่าวคือ คุณค่าทางวรรณศิลป์...” อ่านแล้วสับสนว่าต้องการให้ “คุณค่าในเชิงเนื้อหา” เป็นอย่างเดียวกับ “คุณค่าทางวรรณศิลป์” หรือไม่ และ “คุณค่าทางวรรณศิลป์” นั้น เกี่ยวข้องกับ “สุนทรียลักษณ์” กับ “ภาษาที่เต็มไปด้วยกวีศิลป์” ที่กล่าวถึงในอีกประเด็นหนึ่งในท้ายหน้า 11 หรือไม่

ในหัวข้อที่อยู่ในย่อหน้าเดียวกันนี้ อ้างถึงคำวิจารณ์ของอาจารย์เจตนาสำหรับละครเพลงเรื่อง “เก็บดาวดวงใหม่ไปใส่ฟ้า” ว่า “ละครเรื่องนี้ไม่มีเนื้อเรื่องที่มีแก่นสารพอมารองรับ...” แต่ข้อสรุปของผู้วิจัยกลับเป็นว่า “ละครเพลงที่เนื้อร้องขาดน้ำหนักในเชิงเนื้อหาก็คจะทำให้ละครเพลงเรื่องนั้นด้อยคุณภาพลงไปด้วย” ผู้วิจัยคงจะไปสรุปเอาเองว่า เนื้อเรื่องกับเนื้อร้องของเพลงนั้นเป็นอย่างเดียวกัน

ขอย้อนกลับไปในเรื่องที่ว่าด้วยบทบาทต่างๆของนักวิจารณ์ ตรงนี้อ่านแล้วไม่แน่ใจว่าหมายถึงนักวิจารณ์ในอุดมคติ หรือว่าเฉพาะรายบุคคลที่อยู่ภายใต้การศึกษา

ในบทบาทที่ 1 (หน้า 2-3) ถ้าจะพูดว่าอาจารย์เจตนาเป็น “คนของประชาชน” คงจะไม่ถูกนัก รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้อสรุปหรือสมมติฐานของผู้วิจัยออกจะไม่สอดคล้องกัน หลังจากอ้าง “ความรู้สึกร่วม” กับผู้ชมอื่นๆแล้ว อาจารย์เจตนา ก็ได้แสดงตัวตนซึ่งมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมและการศึกษาวรรณคดีอย่างสูง “เสนอมุมมองของตน” และ “สรุปถึงความรู้สึกของคนดู” ซึ่งไม่น่าจะเป็นการสรุปความรู้สึกของคนดูมากไปกว่าการวิเคราะห์ผล ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ ดังนี้จากตัวอย่างที่ยกมา จึงไม่ได้แสดงถึงข้อเสนอเกี่ยวกับบทบาทที่ 1 ของนักวิจารณ์แต่อย่างใด

ในท้ายย่อหน้าแรกในหน้า 3 การที่ผู้วิจัยสรุปว่า “ส่วนสุดท้ายนี้จะเรียกว่าเป็นการเรียกกรองแทนเสียงของผู้ชมคนไทยในสมัยนี้ก็ได้” ดูจะเป็นการสรุปที่ขาดข้อสนับสนุน ผู้วิจารณ์อาจจะกล่าวว่า ถ้าดูจากบทวิจารณ์ส่วนใหญ่ของอาจารย์เจตนา นั้น น่าจะนับได้ว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้ชมที่ elite ละครเรื่องโตที่อาจารย์ไปชม สมควรถือเป็นเกียรติยศอย่างสูงที่ได้รับความสนใจจากผู้ทรงภูมิที่มีใจรักในการละครอย่างแท้จริง ดังนั้น บทบาทในด้านการวิจารณ์จึงไม่น่าจะใช้ “ตัวแทนของประชาชน”

ในบทบาทที่ 2 (หน้า 4 ย่อหน้าแรก) ดูเหมือนผู้วิจัยออกจะตั้งใจ “ยอวาทิ” ไปสักหน่อย จึงมองข้ามบทวิจารณ์ในด้านลบหลายบทที่อาจารย์เจตนาเขียนไว้ ถ้าผู้วิจัยเรียบเรียงคำพูดเสียใหม่ ว่า จากการวิเคราะห์แล้ว ส่วนใหญ่เป็นดังนั้น คือ มิใช่เพื่อทำลายหรือบั่นทอนกำลังใจ อาจจะเป็นข้อความที่ผู้อ่านไม่สามารถโต้แย้งได้ ผู้วิจารณ์ได้อ่านบทวิจารณ์เรื่องแฮมเล็ตในครั้งแรกแล้ว ถึงแม้จะเห็นด้วยกับการประเมินค่าของละครเกือบจะทุกข้อ แต่ก็รู้สึกว่าเป็นคำวิจารณ์ที่น่าจะมีผลให้เกิดปฏิกิริยาที่รุนแรงมากต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง และอันที่จริง คำวิจารณ์ในทางลบครั้งนั้น ตัวอาจารย์เจตนาเองก็ได้เขียนไว้ในภายหลังว่า รู้สึกว่ารุนแรงเกินไป

สำหรับรายงานการวิจัยซึ่งควรมองภาพอย่างเป็นกลาง ไม่น่าจะตีความเป็นเชิงออกตัวให้แก่ผู้ที่เป็นหัวข้อในการวิจัย ตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งอยู่ในหน้า 8 ที่กล่าวอ้างอาจารย์เจตนาว่า “This version, on the whole, was modelled on the film version, certain scenes being just mere replicas.” และสรุปต่อท้ายว่า “อาจารย์เจตนาไม่ได้ตั้งใจที่จะดำเนินคณะละครสองแปดแต่เพียงอย่างเดียว” คำกล่าวอ้างอาจารย์เจตนา “ไม่ได้ตั้งใจ” นั้น เป็นการตีความแบบที่เรียกว่า speculation ถ้าเทียบในแง่กฎหมายของฝรั่งก็เรียกว่า ไม่สามารถเป็นคำให้การได้ในศาล เพราะเป็นการคาดเดาเอาเอง

ในหน้า 16 ข้อ 4 ที่พูดถึงการใช้น้ำเสียงและท่าทาง หัวข้อเป็นคนละเรื่องกับเนื้อความที่พูดถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำเสียงที่ว่านี้ เนื้อความพูดถึงการใช้อักขระ การเปล่งเสียง ความชัดถ้อยชัดคำ และพลังของเสียง ส่วนการใช้ท่าทางนั้นไม่มีปรากฏในเนื้อความเลย

ข้อวิจารณ์สำหรับร่างรายงานการวิจัยนี้ข้อหนึ่ง คือ การอ้างอิงโดยยกตัวอย่างบางแห่งขาดบริบทที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจกระจ่างในสิ่งที่อาจารย์เจตนา กำลังวิจารณ์อยู่ ตัวอย่างเช่น ตอนที่อ้างถึงความเห็นของอาจารย์เจตนาเกี่ยวกับละครอีดิปสูจจอมราชันย์ที่ว่า “เป็นนิมิตหมายที่ดีว่าละครเวทีของเรากำลังช่วยเสริมประสบการณ์และวุฒิภาวะทางปัญญาให้แก่กลุ่มคนหนุ่มสาว” ผู้วิจัยไม่ได้ให้บริบทสำหรับคนดูส่วนใหญ่ที่เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่ละครเรื่องนี้ตั้งเป้าไว้ด้วยการเจาะตลาดผ่านทางสปอตวิทย์ ซึ่งก่อให้เกิดกระแสความสนใจจากคนดูที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นมากเป็นพิเศษ เราจึงมองไม่เห็นเหตุผลว่าเหตุใดอาจารย์จึงกล่าวถึงแต่คนดูกลุ่มนี้

ในท้ายหน้า 13 ผู้วิจัยได้เปิดประเด็นปัญหาเรื่องละครเอพิคกับ catharsis (ยังข้องใจกับคำแปลว่า ปิติทางอารมณ์ เพราะคำนี้ในความหมายดั้งเดิมเป็นศัพท์ทางแพทย์เกี่ยวกับการชำระล้าง ปัจจุบันยังใช้เป็นคุณศัพท์ แปลว่า มีคุณสมบัติเป็นยาระบาย) ว่าจะไปด้วยกันได้หรือไม่ อันที่จริงเป็นการตั้งประเด็นที่เป็นคนละเรื่องกันโดยสิ้นเชิง ละครของเบรคชท์นั้นได้รับการมองว่าเป็นละครสำหรับสติปัญญา เป็นละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและสนใจอยู่กับผลในทางการเมืองและทางสังคม ในขณะที่เรื่องของ catharsis ในละครนั้นมีแนวโน้มที่จะพูดในเชิงอภิปราย หรืออาจพูดได้ว่าเป็นความสว่างเฉพาะภายในตัวตนของบุคคล มากกว่าในลักษณะของการมองปัญหาสังคมในละครเอพิค ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ catharsis นี้เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันได้ไม่สิ้นสุดเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ส่วนที่น่าสนใจและน่าจะมีในการศึกษาวิจัยนี้คือ ความเปลี่ยนแปลงในด้านความคิดและ/หรือบทบาทนักวิจารณ์ละครของอาจารย์เจตนา เนื่องจากการศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ครอบคลุมในช่วงปี พ.ศ. 2519-2539 และในหลายที่หลายวาระ ตัวอาจารย์เจตนาเองก็ได้บอกถึงความเห็นที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นในเรื่องเกี่ยวกับทัศนกรรมการมองประเพณีการละครของไทย วิวัฒนาการทางความคิดในฐานะนักวิจารณ์ละครจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าจะมีคำตอบต่อบทบาทของอาจารย์เจตนาทางด้านนี้ เป็นเรื่อง que แสดงให้เห็นว่าความคิดของนักวิจารณ์นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และแนวการวิจารณ์ก็อาจจะไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่

การอ่านผลงานของอาจารย์เจตนาจำนวนหนึ่งจะแสดงให้เห็นชัดเจนถึงแนวโน้มในด้านรสนิยมการดูละครของอาจารย์ อาทิเช่น อาจารย์ดูเหมือนจะชอบละครแนวเบรคชท์ และออกจะรังเกียจละครแนวอริสโตเติล ดูเหมือนจะชอบละครสำหรับปัญญาชนมากกว่าละครสำหรับมวลชนหรืออาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ดูเหมือนจะชอบละครที่กระตุ้นให้ใช้สมองมากกว่ากระตุ้นให้ใช้อารมณ์ และดูเหมือนจะชอบละครแบบ stylized หรือ presentational style มากกว่าละครแนวสังคมนิยม ความโน้มเอียงในลักษณะนี้มีผลไม่น้อยต่อแนวและเกณฑ์การวิจารณ์ที่ปรากฏในงานเขียนของอาจารย์เจตนา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่น่าจะมีการศึกษาบทบาทของนักวิจารณ์ และนำไปสู่ประเด็นใหญ่การวิจารณ์ละครที่เป็นปัญหาโลกแตกและถกเถียงกันมาทุกยุคทุกสมัย นั่นคือละครเพื่อการสั่งสอน หรือละครเพื่อความบันเทิง

นอกจากนั้น ยังมีทัศนคติที่ปรากฏในหลายแห่งเกี่ยวกับเรื่องของ "ความเป็นอื่น" ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นความเป็นตัวเองได้ดียิ่งขึ้น ประเด็นนี้เป็นทัศนคติที่ออกจะมั่นคงและไม่แปรเปลี่ยนซึ่งน่าจะมีผลต่อความคิดในเรื่องการวิจารณ์ละครด้วย ผู้วิจัยแทบจะไม่แตะประเด็นนี้เลย

การใช้ภาษาเป็นสื่อสำคัญที่จะสื่อสารกับผู้อ่านงานวิจารณ์ ผู้วิจารณ์ขอตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ภาษาของอาจารย์เจตนา นั้นโดดเด่นมาก มีความกล้าในการใช้ศัพท์ใหม่ และสำนวนภาษาที่ไม่คุ้นหู การเรียบเรียงประโยคเป็นแบบฝรั่ง (ขอสารภาพว่าไม่ทราบเหมือนกันว่าชาติไหน อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมัน) การใช้ภาพพจน์และความเปรียบเทียบก็ออกกลิ้งนมนเนยคลั่งทีเดียว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเด็นนี้เพียงว่า “จะเห็นว่าอาจารย์เจตนา มีการเลือกสรรคำ (น่าจะเป็นเลือกสรร นอกจากจะต้องการหมายความว่า ทั้งเลือกทั้งสร้าง) คำพูดหรือสร้างคำศัพท์เฉพาะในเชิงวิชาการเพื่อใช้ประกอบในการวิจารณ์ได้เป็นอย่างดี อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้โดยไม่ยากจนเกินไป” ผู้วิจารณ์ออกจะเห็นตรงข้ามทีเดียว ภาษาของอาจารย์นั้นต้องอ่านหลายรอบถึงจะเข้าใจ แต่ก็ยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ทำให้บทวิจารณ์นั้นๆโดดเด่นขึ้นมา เพราะคนอ่านต้องพยายามทำความเข้าใจกับความเปรียบเทียบ การเหน็บแนม และความหมายระหว่างบรรทัด พุดง่าย ๆ คือ อาจารย์ชอบ “ให้การบ้าน” กับคนอ่าน ให้อ่านแล้วคิดเองบ้าง

เรื่องเหล่านี้ น่าจะอยู่ในเนื้อหาหรือบทสรุปของรายงานการวิจัยด้วย เท่าที่เป็นอยู่ บทสรุปนั้นสั้นเกินไป และไม่ทำให้เห็นภาพที่แท้จริงได้ชัดเจน นอกจากในลักษณะของบทอาศิรวาทบูชาคุณครู

ด้วยความจำกัดของเวลา ขออนุญาตเสนอบทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยต่อที่ประชุมไว้เพียงเท่านี้

บทวิจารณ์งานวิจัย

เรื่อง “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ผู้รักสมัครเล่นทางดนตรีคลาสสิกเพื่อประชาชน
และสังคม” ของนายบรรพต ศุภโสภณ

ดุสิต จรุงพงษ์ศักดิ์

กรอบในการวิจารณ์

1. พิจารณาว่าผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลงานวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ครอบคลุมประเด็นหลัก ๆ ของอาจารย์ได้ครบถ้วนหรือไม่ ผู้วิจารณ์มีมุมมองผลงานการทำงานของอาจารย์เจตนาเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรกับผู้วิจารณ์
2. ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์

ก่อนอื่นผู้วิจารณ์อยากแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่คุณผู้วิจัยเขียนเป็นหัวข้อไว้คือ “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ผู้รักสมัครเล่นทางดนตรีคลาสสิกเพื่อประชาชนและสังคม” เป็นการยกย่องกันเกินไปหรือไม่ อาจเป็นเพราะว่าในผลงานการเขียนและบรรยายของอาจารย์เจตนา บางครั้งมีการสอดแทรกทัศนะเกี่ยวกับ “ข้อเรียกร้องเพื่อประชาชน” ในการ “กระจายโอกาส” สำหรับ “ประชาชน” ทุกระดับในการฟังเพลงคลาสสิก ดังที่ผู้วิจัยระบุไว้ในหน้า 6 หัวข้อ ง. ข้อเรียกร้องเพื่อประชาชนว่า

“จุดเด่นประการหนึ่งในการเขียนบทวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ก็คือ การเรียกร้องโอกาสในการฟังดนตรีคลาสสิกให้กับ ‘ประชาชน’ ทุกระดับอย่างแท้จริง บทความของอาจารย์ที่โดดเด่นในเรื่องข้อเรียกร้องเพื่อประชาชนที่ชัดเจนที่สุดก็เห็นจะเป็นบทความเรื่อง ‘โลกาภิวัตน์ของคนกลุ่มน้อย : การแสดงดนตรีของวง World Philharmonic’ ”

“ในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่มีรถเมล์ผ่านหน้าศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการเดินทางไปฟังดนตรี อาจารย์ได้เขียน ‘ฝาก’ ไปถึง ขสมก. ให้จัดรถเมล์วิ่งผ่านเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับ ‘ประชาชน’ ด้วย ดังในบทความเรื่อง ‘บี.เอส.โอ. ที่ธนาคารกรุงเทพ : ไข่มุกอีกแล้ว’ ”

“เห็นได้ว่าอาจารย์เจตนาไม่เคยลืม ‘ประชาชน’ และ ‘ผู้ด้อยโอกาส’ แม้ว่าอาจารย์เองหลุดพ้นจากขีดจำกัดในเรื่องของ ‘โอกาส’ และ ‘ความสะดวกในการเดินทาง’ ไปแล้ว แต่ด้วยจิตใจที่ยังเอื้ออาทรต่อเยาวชนตลอดจนผู้ด้อยโอกาส ทำให้อาจารย์ไม่เคยลืมที่จะนึกถึงคนเหล่านี้”

แม้แนวคิดของอาจารย์จะมีจุดคำเนึงถึงเรื่องนี้ แต่ผู้วิจารณ์คิดว่าไม่น่าจะเป็นแนวคิดหลักที่อาจารย์เน้นมากมาย เมื่อเทียบกับการวิจารณ์การแสดงดนตรีและบทเพลง

เห็นหัวเรื่องนำบทวิจยของผู้วิจยแล้ว ชวนให้ผู้ไม่คุ้นเคยกับบทวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา อาจารย์ย้อนยุคไปเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ยุคที่ "เพื่อประชาชน" และ "เพื่อสังคม" กำลังเฟื่องฟู

แนวคิดหลักของอาจารย์เจตนาที่ผู้วิจยนำเสนอ

ผู้วิจารณ์คิดว่าผู้วิจยหยิบยกมาได้ครบถ้วน ขาดไปบ้างในบางหัวข้อที่ผู้วิจารณ์คิดว่าน่าจะเพิ่มเติมเข้าไป (ดูในหัวข้อ ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์) แนวคิดหลักได้แก่

1. อัตวิสัย (subjectivity)

ผู้วิจยเขียนไว้ว่า "อาจารย์เจตนาได้ชี้ให้เห็นถึง 'สัจธรรม' ข้อหนึ่ง (และเป็นข้อสำคัญ) ในวัฒนธรรมการวิจารณ์ในทางศิลปะ นั่นก็คือ ลักษณะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของความเป็น 'อัตวิสัย' (subjectivity) ของผู้วิจารณ์ ซึ่งในบทความของอาจารย์ก็มีลักษณะนี้"

2. การประเมินคุณค่าการแสดง

2.1 แนวคิด "ศิลปะสองทางให้แก่กัน"

2.2 การเน้นแนวคิดเรื่องเชมเบอร์ มิวสิค – อาจารย์เจตนาเน้นความสำคัญของดนตรีเชมเบอร์ มิวสิค อยู่บ่อยครั้ง

"ผู้เขียน (หมายถึงผู้วิจย) อุดสงสัยไม่ได้ว่าถ้าวง USSR State Symphony Orchestra ได้บรรเลงคีตนิพนธ์ชิ้นนี้ ผลจะออกมาเป็นอย่างไร เพราะผู้เขียนได้เคยดู score (โน้ตฉบับรวม) ซิมโฟนีหมายเลข 6 ของไชคอฟสกีมาแล้ว และก็ต้องตกใจ และประหลาดใจ เพราะไชคอฟสกีได้เขียน dynamic (คำบ่งบอกถึงความดัง-ค่อยในการบรรเลง) เอาไว้อย่าง 'เกินจริง' ...ดังนั้นการบรรเลงของวง Moscow State Symphony Orchestra ที่อาจารย์กล่าวถึง 'บทจะดังก้ดังจนคับโรง บทจะค่อยก็ค่อยเสียจนแทบไม่ได้ยิน' จึงอาจไม่ใช่ความผิดของวาทยากรที่ไม่มีรสนิยม หากแต่ดำเนินไปตามที่ไชคอฟสกีได้กำหนดไว้นั่นเอง"

3. การเน้นสำนักดนตรี "ออสเตรีย-เยอรมัน"

"อาจารย์เจตนามีพื้นฐานรสนิยมที่อยู่ในกรอบจารีตและธรรมเนียมของสำนักออสเตรีย-เยอรมันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งประเด็นนี้ก็คงมีทั้งดีและไม่ดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้"

"อาจารย์เจตนาบ่งบอกการกตัญญูคีตนิพนธ์ที่เปี่ยมด้วยความพอเหมาะพอดีไม่ขาดไม่เกิน และที่สำคัญก็คือ ต้องเป็นการบรรเลงอันลุ่มลึกสามารถสกัดเอา "สาส์น" ทางปรัชญาอันถือเป็นปรมัตต์แห่งคีตศิลป์ออกมาให้ได้"

“ในอีกด้านหนึ่งนั้น ผู้เขียน (หมายถึงผู้วิจัย) อดนึกไม่ได้ว่านี่คือจุดที่เป็นอัตวิสัย (subjectivity) ของอาจารย์ เพราะดูเหมือนอาจารย์เจตนาไม่ใส่ใจเท่าใดนักกับนักดนตรีคลาสสิกในรูปแบบ sentimental ซึ่งเน้นพลังอารมณ์ที่หลังไหลพร่างพรูจากใจโดยตรง โดยไม่เน้นเนื้อหาเชิงปรัชญาและรูปแบบที่ลงตัว เช่นผลงานของไซคอฟสกี หรือริมสกี-คอร์ซาคอฟ อันเป็นดนตรีคลาสสิกที่เกิดจากการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และเป็นการสังเคราะห์สร้างรูปแบบขั้นใหม่ แม้จะมี ‘ราก’ จากสำนักออสเตรีย-เยอรมัน แต่ก็ได้พัฒนาแบบแนวทางปรัชญาการนำเสนอที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ซึ่งก็ควรต้องใช้มาตรฐานการประเมินค่าอีกแบบหนึ่ง”

ผู้วิจารณ์ต้องขอชมผู้วิจัยว่ามีข้อโต้แย้งในเรื่องนี้ได้มาคิดมาก โดยเฉพาะในส่วนของ การ “ควรต้องใช้มาตรฐานการประเมินค่าอีกแบบหนึ่ง”

4. บรรยายความซาบซึ้งทางดนตรีโดยอิงเนื้อหา แก่นสาร ปรัชญาดนตรี

“อาจารย์คงจะไม่ปฏิเสธไซคอฟสกีเสียทีเดียว ถ้าหากเป็นไซคอฟสกีที่แฝงด้วย วิญญาณของเยอรมันและลุ่มลึกทางปรัชญา”

ผู้วิจารณ์คิดว่าค่อนข้างเป็นเรื่องยากที่จะพูดทำความเข้าใจเรื่องแนวทางในการ ประเมินคุณค่าการบรรเลงดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ในแบบที่ผู้วิจัยระบุว่า “มุ่งเน้นถึง ‘เนื้อหา’ ‘แก่นสาร’ อันเป็นที่สุดของคุณค่าแห่งคีตศิลป์”

ผู้วิจัยอาจยังไม่สามารถแจกแจงรายละเอียดในการฟังดนตรีถึงความลุ่มลึกทาง ปรัชญาของอาจารย์เจตนาออกมาได้ชัดเจน ควรเพิ่มเติมในส่วนนี้ หรือบางทีอาจารย์เองก็อาจไม่ได้ เขียนไว้อย่างละเอียดชัดเจนเท่าที่ควร

เพราะไม่เช่นนั้นอาจทำให้ผู้วิจารณ์หรือผู้อื่นเข้าใจเอาเองว่า เนื้อหา แก่นสาร ดนตรีที่ น่าฟัง คือดนตรีคลาสสิกที่นักดนตรีเล่นแบบไม่หวัด, ไม่ไฟแลบ, ไม่หิวหว่า แต่เรียบร้อย, อยู่ในกรอบ และต้องมี “รสนิยม”

คีตกวีมีเครื่องมือในการสื่อสารงานคีตศิลป์ อันอาจจะได้แก่ ทฤษฎีดนตรี, การประสาน เสียง, การออร์เคสเตรชัน ฯลฯ เช่นเดียวกับ กวี อาศัยถ้อยคำ กฎเกณฑ์การสัมผัส เป็นเครื่องมือในการสื่อเนื้อหาแก่นสาร

ศิลปินในแต่ละกลุ่มต้องอาศัย “เทคนิค” เป็นพื้นฐานในการนำเสนอ เช่นเดียวกับการ วิเคราะห์เรื่องดนตรี บางทีอาจจะเป็นเรื่องง่ายขึ้นในการทำความเข้าใจกับเนื้อหา แก่นสาร หรือความ ลุ่มลึกของปรัชญาทางดนตรี อันเป็นผลผลิตจากการที่คีตกวีเป็นส่วนหนึ่งของสังคมภายใต้ระบบ เศรษฐกิจและการเมืองที่ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะดำรงอยู่ด้วยการใช้ความรู้วิชาการด้านดนตรีเข้าไป เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา “นามธรรม” ในดนตรี

ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์

1. การศึกษาวิเคราะห์ผลงานการวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของผู้วิจัยทั้งจากข้อเขียนบทความในวารสารและหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ รวมถึงการบรรยายที่สถาบันเกอเธ่ วิธีสื่อแนวคิดของอาจารย์เจตนาอาจมี “บุคลิก” และ “รายละเอียด” ในการนำเสนอแตกต่างกันพอสมควรระหว่าง “ตัวหนังสือ” กับ “การพูด”

เพราะในการพูดบรรยาย ผู้บรรยายสามารถเปิดเพลงประกอบเรื่องราวที่กำลังพูดถึงอยู่ได้ อาจารย์เจตนาให้ความสำคัญ การหยุดดูการเล่นในการพูด เพื่อสื่อความนัยสู่ผู้ฟัง ในแง่มุมหนึ่งมีพลัง มีบรรยากาศ “สด ๆ” มากกว่าการอ่านจากตัวหนังสือ แม้หลายคนที่ไม่อยู่ในวงการเพลงคลาสสิก ไม่ยากที่จะเข้าใจหรือสัมผัสทางใจร่วมกันได้กับผู้บรรยาย

ผู้วิจารณ์รู้สึกว่าคุณวิจัยสามารถวิเคราะห์ผลงานวิจารณ์ดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนาจากข้อเขียนได้ “ลึก” และพุ่งความสนใจในจุดต่าง ๆ ได้มากกว่าผลงานจากการบรรยายเรื่องความรู้ดนตรีคลาสสิกทั่วไป ซึ่งจัดเป็นประจำที่สถาบันเกอเธ่ อาจารย์เจตนาดูจะทำตัวสบาย ๆ สัมผัสกับคนฟังกลุ่มย่อย ๆ ในห้องประชุมเล็ก ๆ สัมผัสรับรู้กันทางจิตใจได้ใกล้ชิด แบบที่ (ผู้วิจารณ์คิดว่า) อาจารย์เจตนาชื่นชอบ

ในส่วนการการวิจัยหัวข้อ 2. “การศึกษาผลงานการนำเสนอความรู้เรื่องเกี่ยวกับดนตรีวิจัษ์” (Music Appreciation) ส่วนใหญ่เป็นการบรรยาย ณ สถาบันเกอเธ่ ผู้วิจัยย่อเนื้อหาสาระ และดึงประเด็นหลักออกมาได้ดี แม้จะสั้นไปบ้าง ส่วนหนึ่งอาจเป็นความยากลำบากในการทำงานวิจัยจากการฟังเทป ซึ่งค่อนข้างต้องการสมาธิ และการต่อเนื่องมากกว่าการอ่านหนังสือ

2. นอกเหนือจากดนตรีแบบจารีต หรือดนตรีสำนักออสเตเรีย-เยอรมันที่อาจารย์เจตนาสนใจ มีความสนใจเป็นพิเศษ และกล่าวถึงบ่อยครั้งแล้ว ดนตรีในสำนักอื่น ๆ และดนตรียุคอื่น ๆ โดยเฉพาะดนตรีสมัยใหม่ ศตวรรษที่ 20 แม้อาจารย์จะไม่ได้มีผลงานวิจารณ์ด้านนี้มากนัก แต่ก็ไม่ใช่ไม่มีเลย น่าจะมีการศึกษาครอบคลุมไปถึงจุดนี้ด้วย เพื่อการเรียนรู้ ตรวจสอบ ทำความเข้าใจกับมุมมองของนักวิจารณ์ดนตรีสมัครเล่น ผู้มากประสบการณ์และความรู้ในศาสตร์หลากหลาย

งานวิจารณ์ดนตรีที่พูดถึงดนตรีในศตวรรษที่ 20 อาทิ การบรรยายที่เกอเธ่ หัวเรื่อง “นักไวโอลินเอกในศตวรรษที่ 20” กล่าวถึงอันเนอ โซฟี มุทเทอร์ กับความสามารถในการบรรเลงผลงานเพลงใหม่ ๆ ของคีตกวีศตวรรษที่ 20 ที่ตั้งใจแต่งเพลงให้เธอเล่นโดยเฉพาะ

และจากบทสัมภาษณ์ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ครั้งที่ 1 วันที่ 21 ธันวาคม 2540 ส่วนหนึ่งของเนื้อหา ตามบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เจตนา

“แต่พอมาเจอไอ้พวกอย่าง กลุ่ม Minimalist เช่น Philip Glass ถามว่าในฐานะผู้รับนี้ เราคิดว่ามันมีเนื้อหาอะไรไหม เราจับยาก อย่างตอนที่กิดอน เครเมอร์ (Gidon Kremer) มาเล่น

ไวโอลิน คอนแชร์โต ของ Glass ผมบอกว่าคุณน่าจะตาย นักไวโอลินหมายเลข 1 ของโลกมาทั้งที่ทำไมไม่เล่นอะไรที่มีเนื้อหามากกว่านี้ มันเหมือนกับเล่นกับองค์ประกอบเล็ก ๆ เหมือนเล่นกับพยางค์ที่ยังไม่เป็นคำ ถ้าเอาภาษาเขามาเทียบ ในขณะที่เบโรเฟน ไม่ได้เล่นกับพยางค์ แต่เล่นกับประโยคที่ต่อเนื่องกันจนสื่อความทางปรัชญาชีวิตได้"

"หรือแม้แต่เทียบไวโอลิน คอนแชร์โต ของเบโรเฟน กับไวโอลิน คอนแชร์โต ของฟิลิป กลัส นี่ผมว่าถ้าในใจผมในฐานะเป็นผู้รับ ผมว่าเบโรเฟนมีเนื้อ แต่ฟิลิป กลัส มีแค่มันพูดแป๊ะ ๆ เป็นพยางค์ ๆ ยังไม่เป็นภาษาคน แล้วก็จงใจให้เป็นอย่างนั้น หรือเหมือนกับเด็กร้องอ้อ ๆ แอ้ ๆ มันก็ร้องอยู่อย่างนั้น ผมก็สงสัยว่า ไม่ใช่เล่นง่าย ๆ นะ แต่น่าเสียดายโอกาสและเวลาของนักไวโอลินระดับโลก"

เผยให้เห็นว่าอาจารย์ไม่รังเกียจเพลงคลาสสิกสมัยใหม่ แต่ไม่ถึงกับชื่นชอบถึงกับต้องยกมากล่าวถึงบ่อย ๆ

3. การแต่งการพูดจา (หรือเขียน) เสียดสี เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของอาจารย์ แต่บางครั้งก็ต้องติดตามฟัง ติดตามอ่านผลงานของอาจารย์อย่างสม่ำเสมอ จึงจะเข้าใจถึง "ความนัย" ที่อาจารย์ต้องการสื่อถึงผู้อ่านและผู้ฟัง

โดยเฉพาะการพูดถึงบุคคลต่าง ๆ ในวงการเพลงคลาสสิกไทย แม้อาจารย์ไม่ได้เอ่ยชื่อใครตรง ๆ แต่สำหรับคนในแวดวงดนตรีคลาสสิกคงทราบกันดีว่าอาจารย์กำลังพูดกระทบไปถึงใคร อาทิ

- ผู้จัดการวงออร์เคสตราชั้นนำในบ้านเราที่ไม่รู้จักแยกแยะดนตรีที่บรรเลงได้ดีที่สุด กับแย่ที่สุด
  - นักดนตรีไทยที่เรียนจบดนตรีระดับสูงจากต่างประเทศบางคน ทำได้แค่นั่งเล่นดนตรีอยู่ตามลิโอบบี้โรงแรมใหญ่
  - ระบบ "มาเฟีย" ในสถาบันสอนดนตรีของรัฐในบ้านเรา
- เป็นการกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา อิงกับเหตุผลและความเป็นจริง ไม่คร่ำมกับการต้องพูด ต้องเขียน หรือทำตัวประนีประนอมเพื่อหวังผลใด ๆ ทั้งสิ้น

4. นอกจากการศึกษาวิเคราะห์ผลงานแนวคิดหลักของอาจารย์เจตนาซึ่งผู้วิจัยจัดทำได้อย่างดีแล้ว ผู้วิจารณ์อยากให้พิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับวิธี "การสื่อแนวคิด" ด้วยเทคนิคการเขียนของผู้มากประสบการณ์และความรู้

การพูดที่หลายคนบอกว่าทรงพลัง สง่างาม แต่ผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องขบคิดหลายตลบ หรือถ้าจะฟังครั้งเดียวรู้เรื่องเลย อาจต้องมีพื้นฐานในหลายศาสตร์ หรืออยู่ในวงการนั้น ๆ จริง ๆ โดยเฉพาะเรื่องดนตรีคลาสสิกนั้น กลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าถึงสิ่งอาจารย์พูดหรือเขียนถึง ระดับที่สามารถ "เห็นตาม" หรือ "เห็นแย้ง" ได้นั้น ต้องมีพื้นฐานดนตรี หรืออยู่ในแวดวงดนตรีคลาสสิกพอสมควร

ในหลาย ๆ ครั้งอาจารย์ไม่ได้ขยายความบอกรายละเอียดในเรื่องที่พูดถึง หรือเขียนถึงให้กับผู้อ่านอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่อาจารย์ต้องการให้ไปคิดเอง เช่น ข้อมูลของคดีกวี บทเพลง เรื่องราว เบื้องหลัง ประวัติศิลปินผู้สร้างสรรคงานดนตรี (performer) อาทินักดนตรี วาทยกร

อาจารย์น่าจะคำนึงบ้างว่ากำลังเขียนให้ใครอ่าน ใครคือกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่ว่าอย่างน้อยผู้เขียนหรือผู้พูดสามารถปรับลีลา สไตลในการนำเสนอ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนได้กว้างขวาง แสวงหา “ผู้รัก สม่ครเล่น” ร่วมแนวคิดได้มากขึ้น

5. การ “แซว” (อย่างมีรสนิยม) พูดถึงเรื่องราวในแวดวงศิลปินนักดนตรี วาทยกร เป็นเล่นๆ นอกเหนือไปจากเนื้อหาการประเมินคุณค่าการแสดงที่เป็นเนื้อหาหลักของงานเขียนของอาจารย์เจตนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบรรยายด้วยแล้ว ความน่ารักของอาจารย์ในการทำงาน วิจารณ์ดนตรีคลาสสิกส่วนหนึ่งอยู่ตรงนี้ อาทิ หนูน้อยมหัศจรรย์ทางดนตรี, เรื่องราวของคารายาน, เซอร์ทอมัส บีแชม, อันเนอ โซฟี มุทเทอร์, มิคอริ, กิดอน เครเมอร์ ฯลฯ

บางครั้งผู้ฟัง ผู้อ่านรับเรื่องราวเหล่านี้ได้ง่าย เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นเรื่องของ “คน” ที่มีเกร็ดให้ “ชิบชุป” กันได้

แต่ถ้าอ่านหรือฟังอาจารย์เจตนาเขียนหรือพูดเพียงไม่กี่ครั้ง หรือไม่มีโอกาสศึกษาการทำงานด้านนี้ของอาจารย์อย่างต่อเนื่อง ผู้รับฟังเนื้อหาเหล่านี้อาจด่วนสรุปทัศนคติของอาจารย์ผิดพลาดได้ เพราะหลายครั้งเทคนิคการเขียน การพูดของอาจารย์เจตนาออกไปในทางแฝงนัยยะเสียดสี ชอนความนัย สื่อกัน “อ้อม ๆ” กระตุ้นยั่วให้เกิดอารมณ์ “คล้อยตาม” หรือ “เห็นแย้ง” คั้นปาก พูดค้าน คิดแย้ง อยู่ในใจ อันเป็นเป้าหมายหนึ่งที่อาจารย์เจตนาต้องการให้เกิดปฏิกิริยา “คิดเอง” และ “คิดเป็น” อย่างเป็นระบบของผู้อ่านและผู้ฟัง

วิจารณ์ร่างรายงานวิจัย

เรื่อง นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ

หัวข้อเรื่อง “บทวิเคราะห์งานวิจารณ์เกี่ยวกับดนตรีสุนทราภรณ์ของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ”

ศ.นพ.พูนพิศ อมาตยกุล

เกริ่น

ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ เป็นผู้ที่เกิดมาในยุคสมัยเดียวกับผู้เขียนบทวิจารณ์ฉบับนี้ เราได้ผ่านชีวิตชนบทและเติบโตมาในครอบครัวที่มีความ “เป็นไทยแท้จริง” และจัดว่าเราทันสมัยในการศึกษาและสิ่งแวดล้อมแห่งยุคของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งครอบคลุมประเทศ (เข้าๆออกๆ) เป็นระยะเวลายาวนาน จากปี 2482-2500 ต้องยอมรับว่าการจัดการเรื่องวัฒนธรรมของรัฐบาลชุดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อชีวิตการเจริญเติบโตของเราในวัยเด็ก จนถึงวัยที่เป็นคนหนุ่ม มีทั้งที่เป็นเรื่องขัดแย้งกัน ขนบธรรมเนียม และความยอมรับในครอบครัวหัวเก่า ไปจนถึงการที่จะต้องปฏิบัติตามการชักนำของรัฐบาล เมื่อไปอยู่ในโรงเรียนของรัฐ แต่ดร.เจตนามีโอกาสดีที่เป็นคนเฉลียวฉลาด เรียนเก่ง สอบเข้าที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ด้วยคะแนนสูง ได้ทุนไปเล่าเรียนปริญญาโทในประเทศอังกฤษและปริญญาเอกในประเทศเยอรมนี ซึ่งมีดนตรีเป็นเลิศ ท่านได้สัมผัส “ดนตรี” ทั้งไทยแท้ (จากครอบครัว) ทั้งไทยสากลยุคแรกเริ่ม (วงดนตรีลีลาศ กรมโฆษณาการ) จากวิทยุกระจายเสียง ไปจนถึงดนตรีทุกประเภทของฝรั่ง ซึ่งมีให้เรียนให้รู้เพิ่มพูนมากขึ้นในขณะที่ท่านเรียนอยู่ต่างประเทศเป็นเวลาร่วม 10 ปี จากความเป็น “ผู้เอาใจใส่” ทำให้ท่านสามารถซึมซับ “ดนตรี” ได้ทุกรูปแบบ ที่สำคัญคือ “มองเห็นโดยต่อแง่” ว่าอะไรเป็นของดี อะไรเป็นของควรไม่ควร ดนตรีของไทยและของต่างชาติมีอะไรบ้างที่คล้ายกันและต่างกัน และด้วยความฉลาดปรีชาของท่านทำให้สามารถนำความรู้หลายสาขาที่ท่านเรียนรู้มาแล้ว มาแลกเปลี่ยนสัมพันธ์กันได้อย่างเหมาะสมเจาะ ทำให้ท่านสามารถเป็นนักวิจารณ์ดนตรีที่ดีได้ โดยไม่ต้องเรียนดนตรีอย่างที่นักดนตรีทั้งหลายเขาเรียนกัน ไม่จำเป็นจะต้องรู้ทฤษฎีดนตรีอย่างแตกฉาน เพียงแต่ใช้โลดประสาธ สมอง และการตัดสินใจของท่าน เมื่อรวมกับความกล้า ความจริงใจของท่านที่มีต่อศิลปะของชาวโลกแล้ว ก็สามารถเป็นนักวิจารณ์ดนตรีได้โดยไม่ยากนัก นับเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของท่านจริงๆ แม้หลายคนที่รู้ดนตรีมากกว่าท่าน บางคนก็ไม่สามารถทำได้

ความเป็นผู้ฟังมาก อ่านมาก และผ่านประสบการณ์มามากในเรื่องของภาษาและวรรณคดี ทั้งของไทยและต่างประเทศ ทำให้เป็นเรื่องง่ายที่จะเข้าใจ “ภาษาดนตรี” และ “ฉันทลักษณ์ของดนตรี” คนที่ฟังดนตรีได้จนถึงระดับ “ฟังลึก้าข้าวิจารณ์” นั้น จะมองเห็นการส่งสัมผัสของโน้ตเพลงจากวรรณคดีไปสู่วรรคหนึ่งโดยง่าย ยิ่งคีตศิลป์ คือ ทำนอง จังหวะเพลง มาผสมผสานกับ

บทร้อง อันเป็นฉันทลักษณ์หรือกลอนเพลงที่วิจารณ์เข้าแล้ว เป็นการถ่ายเหลือเกินที่ผู้มีสมองและรับโสตสัมผัสดีอย่างอาจารย์เจตนา จะสามารถตีความคำขึ้นชมในรสแห่งดนตรีและลีลาของการขับร้องได้โดยง่าย รู้ว่าอะไรงามไม่งาม ใครร้องอะไรบรรเลงอะไรได้งามไม่งาม มีอะไรในเพลงนั้นที่ทำทนายให้อยากฟัง อยากรู้ต่อไปอีก ในขณะที่คนฟังเพลงจำนวนมากมองไม่เห็นหรือสัมผัสไม่ได้ลึกและละเอียด แถมคิดต่อไปไม่ได้เมื่อฟังเพลงนั้นจบลงแล้ว

ข้อความที่เกริ่นมานี้ เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของอาจารย์เจตนาที่ได้สั่งสมมานานนับปี และเป็นเรื่องที่ต้องเกริ่นกล่าวไว้ ก่อนที่จะวิจารณ์บทวิเคราะห์ของรศ.ดร.พรสวรรค์ ที่จะบรรยายต่อไป

งานของรศ. ดร.พรสวรรค์ วัฒนางกูร

เป็นการดียิ่งที่ท่านผู้วิจารณ์ (รศ. ดร. พรสวรรค์) ไม่ใช่สำนักนิยมเพลงสุนทราภรณ์ชนิด ขวาทกขอบ แดงยอมรับว่าไม่ได้นิยม style สุนทราภรณ์ ทำให้วิจารณ์ได้สะดวกตรงไปตรงมาไม่มี bias ขอวิจารณ์งานของท่านด้วยความเคารพ งานของท่านละเอียดลออ ทั้งได้วิเคราะห์หาอาจารย์เจตนา ถูกหลายประเด็นด้วยกันคือ

1. อาจารย์เจตนายึดหลัก "ศาสตร์แห่งการตีความ" เป็นเรื่องสำคัญในการวิจารณ์ เพลงสุนทราภรณ์เรื่องนี้เป็นความจริง หนังสือ "สุนทราภรณ์วิชาการ" นั้นเป็นพยาน เพราะอาจารย์เจตนาเป็นผู้กำหนดให้ทุกคนช่วยกันเขียน โดยให้อยู่บนรากฐานของศาสตร์แห่งการตีความ เรื่องนี้ทราบดี เพราะผู้เขียนบทความฉบับนี้เป็นบรรณาธิการเอกสารเล่มนั้น อาจารย์พรสวรรค์ก็กล่าวไว้ในเอกสารวิจารณ์สุนทราภรณ์ของอาจารย์เจตนาพบว่า มีความหลากหลายของการตีความทางดนตรี อย่างพิสดารเพิ่มมากขึ้น เรื่องนี้ก็จริง อาจารย์เจตนาเคยกล่าวถึงเพลงที่ร้องเปลี่ยนจังหวะระหว่างท่อน เพลงว่า ความไม่กระชับในการขับร้อง เนื่องมาจากการซ้อมที่ไม่เพียงพอ รวมกับความไม่เข้าใจความหมายของเพลงของผู้ควบคุมวง (ซึ่งตีความไม่แตก) การจัดการที่ไม่พร้อมทำให้เพลงไม่น่าฟังและเสียอารมณ์ เป็นอย่างยิ่ง อาทิเพลง "คนธรรมดาพิณพิพม์" เป็นต้น

2. อาจารย์เจตนามักจะวิจารณ์เพลงสุนทราภรณ์ โดยเอียงไปหาวรรณศิลป์ คือ กลอนเพลงหรือบทร้อง มากกว่าที่จะกล่าวถึงตัวดนตรี คือ ทำนองเพลง และการประสานเสียงหรือคีตศิลป์ เพราะท่านยอมรับว่า ท่านไม่เป็นดนตรีอย่างแท้จริง เรื่องนี้ตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของท่าน ฉบับที่ 2 ความจริงเรื่องนี้ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์เจตนา แต่ยังเป็นเรื่องในวงของสุนทราภรณ์ด้วย เพลงสุนทราภรณ์ส่วนมาก เนื้อมาก่อนทำนอง ยิ่งเป็นเพลงแต่งให้สถาบันการศึกษาด้วยแล้ว เนื้อมาก่อนทำนองมาตอนคำ ร้องครั้งแรกตอนกลางคืน เพลงบางเพลงทำนองไม่มีอะไรน่าสนใจเลย แต่

เพราะที่เนื้อร้องและคนร้อง ทำให้เพลงดัง เช่น เพลง "กลิ้งราตรี" ของคุณทรง ศาลิตุล ประพันธ์บทร้อง เป็นต้น เนื้อร้องเป็นกลอนสุภาพไพเราะและความคิดสุดขีด แต่ทำนองเรื่อยๆ เพลงนี้ที่จริงแล้วคนฟังติดใจเนื้อและครูเอื้อคนร้องมากกว่าทำนอง

3. อาจารย์เจตนาไม่ยึดติดกับนักร้องรุ่นเก่า แบบเก่า เหมือนผู้ที่บูชาสุนทราภรณ์ จนเพลงและ style ทุกลมหายใจเข้าออกของสุนทราภรณ์เข้าไปอยู่ในสายเลือด แต่อาจารย์ยังมีความนิยมในคุณค่าของเก่าอยู่ ที่สำคัญคือให้โอกาสคนใหม่ได้แสดงความสามารถในการตีความเพลงที่คนเก่าเคยร้องมาแล้วอย่างดีนั้น และท่านคอยดูว่า คนที่นำเพลงสุนทราภรณ์มาร้องใหม่ หรือนำมาแยกเสียงประสานใหม่ ทำอะไรให้เกิดเป็นสุนทรียะที่ชวนให้ฟัง น่าสนใจ แปลก เก๋ ดงาม ชวนฟัง ทำท่ายให้เกิดความสนใจหรือดีกว่าของเก่าบ้าง ตัวอย่างที่เห็นชัดๆคือ การเลือกเพลงให้นักร้องอย่างนัดดา วิทยาภรณ์ ร้อง เอาเพลงของคุณมณฑนา โมรากุล ที่ท่านเคยคิดใจมาตั้งแต่เล็ก คือเพลง "วังบัวบาน" มาให้ร้อง ปรากฏว่า คุณนัดดาตีความเพลงนี้กระจ่างมากและชวนฟัง ผิดไปจากที่คุณมณฑนาเคยร้องไว้ จนแม้คุณมณฑนาเมื่อฟังคุณนัดดาร้องยังน้ำตาซึม ยอมรับว่านัดดาร้องดีมากและเก่งมากๆ เป็นความจริงที่อาจารย์เจตนาตั้งใจดีมากเพื่อให้โอกาสแก่อร์วิ สัจจานนท์ ร้องเพลง "สิ่งรัก" ซึ่งคุณมณฑนา โมรากุล และรวงทอง ทองลั่นทม เคยร้องไว้เพราะมาก ท่านช่วยสี่ไวโอลินคลอในวันซ้อมร้องที่บ้านสุนทราภรณ์ พยายามแล้วพยายามอีกที่จะช่วยคนใหม่ให้ตีความเพลงนี้ให้แตก

4. อาจารย์เจตนาชื่นชมในนักร้องที่รักษาความเป็นไทย เมื่อเพลงนั้นแปลงมาจากเพลงไทย แล้วเร่งจังหวะให้เป็นจังหวะสากลที่คนสมัยใหม่ต้องการ ตัวอย่างคือ เพลงจังหวะแทงโก้ ที่คุณวินัย จุลบุษปะ ร้อง แต่ยังรักษาการเอื้อนให้มีแนวต่อ (linking) งดงามราบรื่นน่าฟัง ไม่มากไม่น้อย เรื่องนี้จริง มีคนที่รักษาการเอื้อนได้ดีมากและทำให้เสียงหวานได้มาก ไม่มีใครเหมือนคือ คุณชวลี ช่วงวิทย์ ซึ่งบางเพลงเยี่ยมมาก ถ้าเธอไม่เอื้อนเสียงจนงามเกินพอ เรื่องนี้เราเคยวิจารณ์คุณชวลีด้วยกัน

5. อาจารย์เจตนามีความจริงใจ เข้าใจในการอนุรักษ์ความเป็นสุนทราภรณ์ แต่ท่านเป็นนักมานุษยวิทยาที่รู้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบเปลี่ยนไป ท่านจึงเห็นว่าสุนทราภรณ์ไม่ควรขึ้นหิ้งเป็นเพลงพิพิธภัณฑน์ เมื่อดนตรียุคใหม่มีความรู้มรรยทางเทคนิคนานาประการ มีวิธีการประสานเสียงที่วิเศษขึ้น เพลงที่ผสมกันออกมามีหลาย phase ทั้งกว้าง ทั้งลึก ทั้งชัด ทุกชั้นของเครื่องดนตรีสุนทราภรณ์ก็ต้องปรับตัวใหม่ ความใส่ใจและปรารถนาดีของท่านที่มีต่อสุนทราภรณ์นั้น พวกเราที่ทำงานกับท่านมองเห็น แต่บางครั้งเจ้าของวงดนตรีหรือหัวหน้าวงดนตรีที่เล่นเพลงของสุนทราภรณ์กลับมองไม่เห็นก็มี

6. การย้อนศึกษาประวัติของสุนทราภรณ์ ซึ่งถือกำเนิดวงมาก่อนอาจารย์พรสวรรค์จะเกิด แล้วแสดงให้เห็นว่า เดิมเป็นวงดนตรีลีลาศมาก่อนนั้น ต้องขอขอบคุณที่อ้างไว้อย่างชัดเจน เพราะ

เรื่องนี้มีผลมาจนทุกวันนี้ จนถือเป็นเอกลักษณ์ของสุนทราภรณ์เลยทีเดียวทีเดียวว่าเป็นวงดนตรีที่คุมจังหวะได้ชัดเจนเหมาะแก่การเต้นรำเป็นที่สุด ไม่มี big band วงใดในประเทศไทยเสมอเหมือน แต่คนรุ่นใหม่มักไม่ค่อยทราบ เพราะฟังเพลงไม่แตก ด้วยไม่สนใจทันในการเต้นรำจังหวะ ballroom มัวแต่ไปตั้งใจฟังและจ้างดูคนร้อง เป็นความจริงที่ว่าวงใดก็ตามที่เล่นเพลงของสุนทราภรณ์แล้วคุมจังหวะไม่กระชับ เพลงจะไม่น่าสนใจเลยจนไม่อยากจะเสียเวลาเสียหูฟัง

7. ในส่วนที่เกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างรุ่นที่อาจารย์พรสวรรค์อ้างบทความของอาจารย์เจตนาที่ท่านได้เขียนไว้เป็นภาษาอังกฤษ กล่าวถึงเนื้อเพลงสมัยใหม่ที่ว่ากันตรงไปตรงมา (เพลง "บอกมาคำเดียว" ของอำพล ลำพูน) ซึ่งไม่พูดมากอ้อมค้อม เมื่อเปรียบเทียบกับเพลง "เพียงคำเดียว" (สุเทพ วงศ์กำแหง) หรือเพลง "คิดเอาไว้ในใจ" (วินัย จุลปุระปะ) อันเป็นเพลงรุ่นพ่อที่พูดเย็นเยือกกว่าจะบอกได้ว่ารัก นั่นเป็นความจริงเหมือนชีวิตของคนสมัยนี้ที่ทำอะไรก็ต้องด่วนจี๋เหมือนกินอาหาร fast food นั้น อาจารย์พรสวรรค์นำมาสรุปให้เห็นว่าเป็น "ความมั่งง่ายทางวัฒนธรรมของการลอกเลียนเพลงจากต่างประเทศ" ไปจนถึงนำประโยคที่อาจารย์เจตนาให้เป็นประจำว่า "ร้องแบบสำรอกประกอบจังหวะ" ซึ่งขอชมเชยว่าสรุปมาได้เด่นชัดถึงใจคนรุ่นเก่า แต่คนรุ่นใหม่คงยอมรับวลีทั้งสองนี้ไม่ได้ จึงเป็นคำวิจารณ์ที่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มอายุหนึ่งเท่านั้น

ทั้ง 7 ข้อที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ต้องขอขอบคุณอาจารย์พรสวรรค์เป็นอย่างยิ่งที่นำมาบรรยายให้เห็นในบทความของท่านที่มีความยาวมากถึง 23 หน้า

ต่อไปนี่จะเป็นบางส่วนที่ผู้เขียนบทความนี้ ไม่สู้จะเห็นด้วยกับข้อวิเคราะห์วิจารณ์ของอาจารย์พรสวรรค์ ซึ่งต้องบอกว่าเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนบทความวิจารณ์ฉบับนี้เพียงผู้เดียว จะถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์หรือไม่ ไม่ขอยืนยัน

1. ผู้เขียนมีความเห็นว่า แม้ว่าคำว่า "วรรณศิลป์" และ "คีตศิลป์" จะมีความหมายแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเชิงภาษาศาสตร์ก็จริง แต่วรรณศิลป์ไทยที่มีรูปเป็นอันหลัก (หรือของฝรั่งบางประเภทเช่น บทสวด [chant]) ก็มีความเป็นคีตศิลป์อยู่ในตัวค่อนข้างชัด เช่น การอ่านทำนองเสนาะ การสวด โดยเฉพาะกลอนเพลงที่ตีนั้นเป็นอันหลักอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน (ยกเว้นบทร้องเพลงปัจจุบันบางบทที่ขาดการส่งสัมผัส) เพลงไทยเดิมจึงมีความผูกพันของคีตศิลป์และวรรณศิลป์อย่างแน่นแฟ้น เพลงไทยสากลยุคแรกเริ่มของพรานบูรพ์ ของหลวงวิจิตรวาทการ และภาพยนตร์เสียงศรีกรุงที่สร้างมาก่อนปี 2480 จึงมีปัญหามากในการปรับเสียงวรรณยุกต์ให้ตรงกับโน้ตเพลง เพราะยังยึดวรรณศิลป์เป็นหลัก โดยไม่แก้เสียงให้ตรงกับโน้ต จนหม่อมหลวงพวงร้อย สนิทวงศ์ (อภิวงศ์ ศิลปินแห่งชาติ) และพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล เริ่มศึกษาราชเพลงบัวขาว เพลงในฝัน ในปี 2480 เพลงลมหนาว ในปี 2481 จึงเกิดความระงัดในเรื่องการบรรจุคำให้เสียงวรรณยุกต์และสระสูงต่ำให้ตรงกับ

โน้ตเพลง ครูเอื้อ สุนทรสนาน และครูแก้ว อัจฉริยกุล จึงดำเนินรอยตามเมื่อตั้งวงดนตรีกรมโฆษณาการขึ้นในปี 2482 ในขณะที่ครูนารถ ถาวรบุตร และขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) รวมทั้งครูสกันธ์ มิตรานนท์ (มิตรรา) และนักแต่งเพลงบางคน อย่างเช่น พรานบุรพ์ และเพชรรัตน์ ยังแก้ตามไม่ทันเพลงไทยสากล หรือที่โบราณเรียกว่าเพลงสมัยใหม่ ก่อนการบัญญัติศัพท์ของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามนั้น เกิดมาบนคราบเก่าของเพลงไทยเดิม ซึ่งติดวรรณศิลป์อย่างแน่นแฟ้นอย่างชัดเจนในยุคแรกเริ่ม (ขอฟังได้จากแถบบันทึกเสียงชุด เพลงไทยสากลจากอดีต 10 ตอนแรก ที่ห้องสมุดดนตรีสมเด็จพระเทพรัตน์ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา)

ที่วิเคราะห์ว่าคนฟังเพลงของสุนทราภรณ์นั้นมักฟังเสียงดนตรีมากกว่าฟังรายละเอียดของเนื้อร้องนี้มีความเห็นที่ไม่จริงเสมอไป คนที่ฟังแต่ทำนองแล้วสนใจเนื้อร้องแต่เพียงเล็กน้อยนั้น ส่วนมากจะเป็นคนที่ฟังเพลงไม่ลึกจริง จะไม่ได้อรรรถรสของเพลงสุนทราภรณ์อย่างเต็มที่ คนที่ฟังสุนทราภรณ์อย่างติดเพลงนั้นจะติดในความหมายของบทเพลงมากกว่าทำนอง ซึ่งครูเอื้อมักจะสร้างทำนองตามหลังบทร้องเป็นส่วนมาก ยกเว้นบางเพลงที่ได้ทำนองมาจากไทยเดิม ซึ่งมาเกิดชุกมากหลังจากปีน้ำท่วม พ.ศ. 2485 แล้ว และที่ฟังซ้ำแล้วซ้ำอีกไม่เบื่อนั้น ติดที่คนร้องหรือลีลาทั้งเทคนิคของการขับร้องอีกประการหนึ่งด้วย การที่คนติดคุณมณฑนา โมรากุล มากนั้น เพราะเธอเป็นนักร้องสุนทราภรณ์คนแรกที่ร้องเพลงให้อารมณ์สุนทรีย์ได้อย่างดีเป็นคนแรกของวงสุนทราภรณ์ (เป็นนักร้องหญิงที่เข้ามาประจำวง พร้อมกับประจักษ์ อุทัยกร เมื่อปี 2482)

2. การขับร้องเพลงสุนทราภรณ์โดยการ copy style ของนักร้องเก่า คนแล้วคนเล่า นั้นมีจริงอยู่ในวงสุนทราภรณ์ที่เรียกว่า ตัวตายตัวแทน ทำให้คนฟังรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจนัก (หน้า 8) เป็นเรื่องจริงในส่วนหนึ่ง แต่บางคนที่พยายามแล้วไม่เหมือน ก็ฉีกแนวออกไปเป็นตัวของตัวเองก็ไม่น้อย เช่น รวงทอง ทองลั่นทม และมารีษา อมาตยกุล ที่พยายามทำตามมณฑนา โมรากุล ก็ได้หลุดออกไปสู่ style ของตนอย่างชัดแจ้ง คนที่นำการขับร้องโดย style แบบใหม่ มีการเน้นคำใสอารมณ์ชัดๆลงในเพลงสุนทราภรณ์นั้นไม่ใช่ นักร้องสุนทราภรณ์รุ่นเก่าอย่างเช่น เพ็ญศรี พุ่มชูศรี หรือ วินัย จุลบุษปะ แต่เป็นกลุ่มนักร้องที่มาจากดาวรุ่งสุนทราภรณ์ที่มีชื่อเสียง เช่น รุ่งฤดี แพ่งผ่องใส ดาวใจ ไพจิตร และ สรวณี โพธิเทศ เป็นต้น ทั้งสามคนนี้ก็ประสบความสำเร็จในชีวิต แถมยังมีเพลงของตนเองที่แต่งให้ร้องโดยนักแต่งเพลงจากวงอื่นๆ ดังนั้น ที่ว่าดาวรุ่งสุนทราภรณ์ที่ร้องตาม style รุ่นที่นั้นไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควรจึงไม่จริงทุกคนไป แม้แต่โฉมฉาย อรุณฉาน ที่ร้องตามแบบของรวงทอง ทองลั่นทม ก็มีชื่อเสียงมาก คนฟังรักเสียงของเขามาจนถึงทุกวันนี้

3. ที่ว่าคำจำกัดความของเพลงไทยสากลที่ผู้เขียนบทความฉบับนี้เขียนไว้เป็นเพียงคำอธิบายเชิงวัฒนธรรม แต่ไม่ได้ขยายความในเชิงดนตรีนั้น ยอมรับว่าตั้งใจเขียนแต่เพียงเท่านั้นจริงๆ

เพราะคำจำกัดความทางดนตรีนั้นไม่สามารถจะเขียนให้ชัดได้ จึงเขียนไว้แต่เพียงว่า เพลงไทยสากล คือ “เพลงไทยแนวฝรั่ง” ซึ่งก็เคยมีมาแล้วในการเล่นร้องในวงปี่พาทย์ที่เรียกว่า “เพลงออกภาษา” เพียงแต่ใช้ดนตรีไทยบรรเลง แต่ตีกลองเดินจังหวะมาร์ชอย่างฝรั่ง มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีไซของใหม่ ยกเว้นแต่จะต้องตั้งวงและใช้เครื่องดนตรีฝรั่งบรรเลงทั้งวง แต่งทำนองและบทร้องขึ้นใหม่เลียนแบบเพลงฝรั่ง อันนี้จึงเรียกว่าเป็นเพลงไทยสากลได้ และที่กล่าวว่าเพลงไทยสากลนั้นมีเงื่อนไขที่จะต้องทำฝรั่งให้เป็นไทยให้ได้ (หน้า 12) นั้น เห็นว่าไม่จริง ตรงกันข้ามกับกลายเป็นเรื่องทำไทยเลียนแบบฝรั่งหรือตามกันฝรั่ง เห็นว่าจะถูกมากกว่า การใส่เนื้อเต็มเข้าไปเป็นเพลงไม่มีเงื่อนไข แล้วเรียกว่าเป็นเพลงไทยสากลก็ไม่ไซของใหม่ เพลงเนื้อเต็มไม่มีเงื่อนไขนั้นมีมาแล้วมากมายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

สามข้อนี้ คือส่วนที่ผู้เขียนบทความฉบับนี้ไม่เห็นด้วยกับบทความที่วิจารณ์งานของอาจารย์เจตนา ซึ่งไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตายอันใด เพียงแต่ขออธิบายให้กระจ่างเท่านั้น

ท้ายที่สุด ขอเสริมไว้ว่า ปัญหาเรื่องคนรุ่นใหม่ ทั้งนักร้องและนักฟังเพลงไม่สามารถเข้าถึงเพลงสุนทราภรณ์ แต่มายังเป็นที่ทราบและกลัวเกรงกันในหมู่นักร้องรุ่นใหม่ว่า เพลงสุนทราภรณ์นั้นร้องยาก ต้องใช้นักร้องที่ฝึกฝน “การใช้คอ” มาแล้วอย่างดีและมีคุณภาพ จึงจะสอบผ่านร้องได้ดี ส่วนนักฟังเพลงนั้นเห็นว่าเนื้อร้องและทำนองไม่ทันสมัย เย็นเยือกทั้งลีลาและถ้อยคำไม่ทันใจ หรือไม่เข้าใจความหมาย เพราะบทร้องเป็นฉันทลักษณ์แบบกลอนเพลงที่เข้าใจยาก ที่ร้ายคือคนรุ่นใหม่ส่วนมากเข้าใจเสียว่าเป็นเพลงของคนสูงอายุเขาฟังกัน วัยรุ่นไม่เกี่ยว ซึ่งเป็นทั้งกำแพงทางวัฒนธรรมและความเชื่อที่คอยกันไว้ รวมกับความยากที่จะต้องฝึกฝนล่วงหน้าเป็นเวลานาน ที่ร้ายอีกประการหนึ่งก็คือ ความสามารถในการ “ตีความ” ให้เกิดสุนทรียะในการขับร้องนั้นยากกว่าเพลงสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นอุปสรรคสำหรับคนใหม่ที่จะก้าวเข้ามาสู่เพลงสุนทราภรณ์ ซึ่งไม่ใช่ความผิดของเพลงสุนทราภรณ์เลย ดังนั้น การที่อาจารย์เจตนามีใจเปิดกว้างเพื่อคนรุ่นใหม่จึงเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการสืบทอดเพลงสุนทราภรณ์ อันนี้เองเป็นเหตุผลอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการประชุมวิชาการเรื่อง “สุนทราภรณ์วิชาการ” และต้องขอเขียนไว้ให้ปรากฏตรงนี้ว่า เดิมทีเดียว คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จะจัดรายการเพลงสุนทราภรณ์ขึ้นเพื่อหารายได้เท่านั้น แต่ผู้เขียนบทความฉบับนี้เองที่เป็นตัวตั้งตัวตี ขอร้องให้เปลี่ยนงานเป็นสุนทราภรณ์ให้เป็นวิชาการนำขึ้นมาก่อน แล้วจึงตั้งวงบรรเลงหารายได้ ด้วยเห็นว่าไม่เคยทำเรื่องของสุนทราภรณ์ให้เป็นวิชาการมาก่อน ถ้ามหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นหน่วยงานวิชาการขึ้นก็จะเป็นเกียรติประวัติ จึงได้หารือกับอาจารย์เจตนาพร้อมใจกันดำเนินการให้เป็นรูปวิชาการจนเป็นผลสำเร็จ ได้หนังสือเป็นวิชาการจริงๆออกมาหนึ่งเล่ม แทนหนังสือที่เคยรวบรวมแต่บทเพลงสุนทราภรณ์ และประวัติของศิลปินเพลงในวงสุนทราภรณ์ที่พิมพ์แล้วพิมพ์เล่ามาแล้วหลายเล่มในอดีต

ท้ายที่สุด ขอแสดงความยินดีและค่านับท่านอาจารย์เจตนาด้วยความเคารพยิ่ง
ขอแสดงความยินดีกับคณะผู้วิจัยทุกท่านที่ได้ทำงานกันอย่างหนัก กว่าที่จะเขียนรายงานผลการวิจัยได้
อย่างละเอียดลอออดังปรากฏอยู่นี้ การทำงานดังกล่าวนี้ไม่ใช่ของง่ายนักสำหรับเมืองไทยและคนไทย
ที่เกิดขึ้นได้เพราะความมีหัวใจเป็นนักวิชาการของทุกๆท่าน รวมทั้งท่านอาจารย์เจตนาด้วย
ขอขอบพระคุณอีกครั้งที่ให้โอกาสผู้เขียนร่วมงานวิชาการครั้งนี้

5 พฤษภาคม 2541

ความคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ
บทความร่วมมือวิจารณ์ – สานความคิด

ดร.อมรวิทย์ นาคทรพรพ

บทความ “ร่วมวิจารณ์ – สานความคิด” นี้ อาจไม่ใช่การวิจารณ์ที่ตึงนัก เนื่องจากสาเหตุ 2-3 ประการคือ ประการแรก ผู้เขียนยังไม่ใช่นักวิจารณ์ที่มีประสบการณ์เท่าใดนัก โดยเฉพาะการวิจารณ์อย่างลุ่มลึกในเชิงนามธรรมบนฐานมุมมองทางวิชาการ ด้วยผู้เขียนทำงานสายปฏิบัติมาเกือบตลอด จนอาจทำให้มุมมองแคบและจำกัดอยู่ในขอบเขตของความเป็นรูปธรรมเท่านั้น ประการที่สอง ผู้เขียนได้อ่านงานวิจารณ์ของท่านอาจารย์สุภาวงศ์แล้วด้วยความชื่นชมใน “พลังและความปราดเปรื่องในการวิจารณ์” จากมุมมองอันกว้างขวางทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม จนผู้เขียนไม่อาจเติมแต่งอะไรได้มากนัก นอกจากการเสริมในบางประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น

ประการสำคัญคือผู้เขียนนั้นรักและเคารพท่านอาจารย์เจตนาเป็นการส่วนตัว เพราะได้มีโอกาสสัมผัส “Chetana's manifesto” อยู่หลายครั้ง ตั้งแต่การทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี เมื่อต้นทศวรรษที่แล้ว มาจนถึงโครงการปฏิรูปการศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ของธนาคารกสิกรไทยในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงขอสารภาพแต่เนิ่น ๆ ว่าข้อวิจารณ์ต่าง ๆ น่าจะมีอคติเจืออยู่ไม่น้อย ฐานความรู้สึกชื่นชมในการเป็น “ครูผู้เบิกทางแห่งปัญญา” ให้แก่คนมากมายรวมทั้งผู้เขียนด้วย

บทความนี้จึงเป็นเพียงการเสริมความคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่าที่ประสบการณ์ มุมมอง และอนุสติของผู้เขียนจะอำนวย ผู้เขียนไม่คิดว่าผู้อ่านจะได้อะไรจากบทความนี้มากนัก ทว่าผู้เขียนเองกลับได้ “ประโยชน์ทางใจ” มากมายจากการที่ได้รับเกียรติและมีโอกาสทบทวนความรู้สึกนึกคิดที่ผู้เขียนมีต่อ “ปราชญ์ของแผ่นดิน” ท่านนี้

อาจารย์เจตนากับการให้ “อนุสติ” ต่อวงการศึกษ : มนุษยศาสตร์คือฐานคิด

ผู้เขียนรู้สึกประทับใจกับบทความของอาจารย์สุภาวงศ์ที่วิเคราะห์ความคิดของอาจารย์เจตนาได้อย่างลุ่มลึก และภาพที่สะท้อนออกมาชัดมากก็คือ เบื้องหลังความคิดทางการศึกษาของอาจารย์เจตนา นั่นคือจิตวิญญาณแห่งมนุษยศาสตร์โดยแท้ นับตั้งแต่ปรัชญาแนวคิดของอาจารย์เกี่ยวกับความหมายของ “การศึกษา” ไปจนถึงการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ในแง่มุมต่าง ๆ

- อาจารย์เจตนาเชื่ออย่างสุดใจว่าเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าการสร้าง “สังคมอารยะ” ที่มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร แบ่งปัน

เคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกันอย่างเท่าเทียม และที่สำคัญที่สุดคือการร่วมกันใช้พลังปัญญาอย่างสร้างสรรค์เพื่อความผาสุกและสันติของสังคม

- โดยนัยจากปรัชญาความเชื่อนั้น อาจารย์เจตนาจึงเห็นว่าการศึกษาดำเนินการสร้างคนให้มีศรัทธาในพลังปัญญาและพลังแห่งคุณงามความดีของมนุษย์และบนฐานแห่งศรัทธานั้น การศึกษาพึงสร้างให้คนมีทั้งความเก่งและความดี เป็นผู้ที่มีทั้ง “ศิลปะแห่งการเรียนรู้” และการเป็น “นักก่อคุณทางปัญญา” ที่ก่อปรด้วยวิจรรณญาณและการคิดวินิจฉัยอย่างอิสระ เท่า ๆ กับที่ต้องมีความซื่อสัตย์และกล้าหาญทางจริยธรรมเพื่อการปกป้องรักษาสังคมให้อยู่ในทำนองคลองธรรม
- อาจารย์เจตนาเชื่อว่า การศึกษาที่จะนำคนไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นคือการศึกษามีคุณค่าของมนุษยศาสตร์เป็นแกนสาร นับตั้งแต่การศึกษาที่ทำให้คนรู้จัก “รากเหง้าทางประวัติศาสตร์” ของตนเองไปจนถึงเรื่องสุนทรียะที่ปลูกฝังให้คนตระหนักในพลังสร้างสรรค์อันงดงามของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้คือคุณค่าของมนุษยศาสตร์ที่อาจารย์เจตนามักย้ำอยู่เสมอว่าเป็นวิถีทางไปสู่สังคมที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง
- อาจารย์เจตนามักจะชี้ว่า วิธีการเรียนรู้ที่จะนำเราไปสู่เป้าหมายนั้น คือการเรียนรู้ภายใต้กระบวนการ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ที่มีนัยครอบคลุมตั้งแต่ระบบ “มุขปาฐะ” ที่เน้นความสัมพันธ์และการสร้างสรรค์ทางปัญญาอย่างใกล้ชิดระหว่างครูกับศิษย์ที่อาจารย์เชื่อว่าไม่อาจมีเทคโนโลยีใด ๆ มาทดแทนได้โดยสมบูรณ์ ไปจนถึงมุมมองเกี่ยวกับความเสมอภาคทางการศึกษาโดยเฉพาะในการศึกษาระดับสูงที่ควรเปิดโอกาสให้คนต่างชนชั้นได้ “สัมผัส” กันมากกว่านี้ แทนสภาพปัจจุบันที่การอุดมศึกษากลายเป็นสมบัติที่ตกอยู่แต่กับชนชั้นกลางและคนที่ร่ำรวย จนเป็นการตอกย้ำชนชั้นวรรณะให้ “คนรวยรู้จักแต่คนรวย และคนจนก็รู้จักแต่กับคนจน และความจนอยู่ร่ำไป” อันทำให้สังคมของเราห่างเหินกันมากขึ้นเรื่อย ๆ
- ท้ายที่สุด อาจารย์เจตนาเป็นผู้ที่มีบทบาทและได้ฝากอะไรไว้มากมายเกี่ยวกับการแก้ไขปรับปรุงการอุดมศึกษาของประเทศ ตั้งแต่เรื่องหลักสูตร การเรียนการสอน การรับนักศึกษา การจัดระบบหอพัก “collegiate living” ไปจนถึงเรื่องของระบบบริหารมหาวิทยาลัย ผู้เขียนเห็นว่าอาจารย์เจตนาใช้จุดยืนทางมนุษยศาสตร์อย่างมั่นคงในการเสนอประเด็นเหล่านี้เช่นกัน มหาวิทยาลัยในความใฝ่ฝันของอาจารย์คือมหาวิทยาลัยที่สะท้อนคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วน ทั้งในวิธีการบริหารที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการของ “bureaucracy” และ “bureaucratic mentality” และในกระบวนการเรียนการ

สอนที่เสริมสร้างวิจรรณญาณ ความเข้าใจในชีวิตและเพื่อนมนุษย์ และคุณธรรม
จริยธรรมให้แก่บัณฑิต

สิ่งที่ผู้เขียนกล่าวไปเป็นเพียงการประมวลเอาสิ่งที่ท่านอาจารย์สุภางศ์ได้วิเคราะห์ได้
อย่างลุ่มลึกมาสรุปใหม่ตามทัศนะของผู้เขียนเท่านั้น มิได้มีประเด็นใดแปลกใหม่ ผู้เขียนเพียงอยากจะ
ย้ำว่าการวิเคราะห์ของท่านอาจารย์สุภางศ์เป็นการสะท้อนให้เห็น “life and virtue” ทางการศึกษาของ
ท่านอาจารย์เจตนาที่มี “แก่นมนุษยศาสตร์” เป็นฐานอันอบอุ่นและมั่นคง และผู้เขียนเห็นว่านักคิดทาง
การศึกษาเช่นนี้หาได้ยากยิ่งในโลกที่เต็มไปด้วยการปรนเปรอและวัดความสำเร็จกันด้วยวัตถุ

อาจารย์เจตนากับการสร้าง “สำนึกต่อแผ่นดิน” ปฐมบทสำหรับเด็กรุ่นใหม่

สิ่งที่ผู้เขียนมองว่าเป็นคุณค่าทางการศึกษาอีกประการหนึ่งที่อาจารย์เจตนาได้
สอดแทรกไว้ในงานของท่านโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง คือเรื่อง “สำนึกต่อแผ่นดิน” ผู้เขียนรู้สึก
ว่าอาจารย์เจตนามีจิตสำนึกเรื่องนี้สูงมาก และหวังจะเห็นบ้านเมืองของเราเป็น “สังคมอารยะ” ในวันหนึ่ง
ข้างหน้า ซึ่งการจะได้มาซึ่งความอารยะของสังคมไทยนั้นอาจารย์เชื่อว่าต้องมีฐานมาจากการรู้จักและ
เข้าใจตนเองของคนไทย เห็นคุณค่าในความเป็นไทย และการมีจิตสำนึกที่ดีต่อการร่วมกันเสียสละเพื่อ
แผ่นดินไทย

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าความคิดของท่านอาจารย์เจตนาอันคือเป้าหมายเชิงอุดมคติ
ของการพัฒนาการศึกษานั้นเอง และเป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในวงการศึกษารวมทั้งผู้เขียนด้วย ควรจะ
ได้รับการ enlighten กับความคิดเหล่านี้ เพื่อความตระหนักในเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษา
ที่เราพึงไปให้ถึง และเพื่อเป็นจุดยืนอันมั่นคงในการทำงานปฏิรูปการศึกษา

ผู้เขียนใคร่ขอยกตัวอย่างการถอดความคิดอาจารย์เจตนาออกมาเป็นเป้าหมายการ
ปฏิรูปการศึกษาให้ชัดเจนสัก 3-4 ประการ ดังนี้

- การผลักดันมหาวิทยาลัยออกจากระบบราชการ คงไม่ได้มีเป้าหมายแค่การเพิ่ม
efficiency ในการทำงานให้ “คุ้มค่า คุ้มเงิน” หรือให้มีการ “ประกันคุณภาพ” เป็น
รูปธรรมขึ้นเท่านั้น แต่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิรูประบบบริหารมหาวิทยาลัยคือ
การสร้างประชาคมวิชาการที่มีเอกลักษณ์และอุดมคติของตนเอง เป็นประชาคม
ที่สมาชิกยึดโยงการทำงานกันด้วยอุดมคติดังกล่าว และมีความเป็นอิสระที่จะ
ดำเนินงานไปสู่เป้าหมายอันเป็นอุดมคติของสถาบันแต่ละแห่งนั้น
- การปรับปรุงระบบการสอบ entrance คงไม่ได้มีเป้าหมายแค่การลดความเครียด
หรือภาวะแข่งขันของเด็ก หรือเพื่อกระจายอำนาจการบริหารจัดการสอบไปสู่
มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในระยะยาว แต่เป้าหมายที่แท้จริงคือการสร้างกลไกการคัดเลือก
ใหม่ที่จะสลายชนชั้น ลดการปิดกั้นผู้ด้อยโอกาส เปิดเวทีมหาวิทยาลัยให้เป็น

แหล่งเรียนรู้ของคนทุกระดับ หลากหลายฐานะและภูมิหลัง และใช้กระบวนการ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นเครื่องลดช่องว่างในสังคมระยะยาว

- เป้าหมายของการเสริมสร้างความเป็นสากล (internationalization) ของหลักสูตร และการสอนไม่ได้มีแต่เรื่องการแข่งขัน แต่หมายรวมถึงการให้โลกทัศน์สากลแก่บัณฑิต ที่พ่วงไปสู่ความเข้าใจ การยอมรับ และความรักในเพื่อนมนุษย์แม้ต่างชาติต่างภาษา เพื่อสันติสุขของโลกในอนาคต
- เช่นเดียวกับการศึกษาในระดับที่ต่ำลงมาที่กำลังเน้นเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นมาก ก็ไม่ควรมองหลักสูตรท้องถิ่นเป็นแค่ผลพวงของการกระจายอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการอันหลากหลายของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น แต่เป้าหมายสุดท้ายอันเป็นอุดมคติที่สำคัญยิ่งของการพัฒนา คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งและสายใยบางสังคมอันเหนียวแน่นในทุกท้องถิ่น โดยอาศัยการศึกษาที่ดีเป็นสื่อ

ประเด็นเหล่านี้คือข้อคิดบางประการจากงานของท่านอาจารย์เจตนาที่ท่านอาจารย์สุภางค์ได้ประมวลไว้ ที่ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นข้อคิดสำคัญและลึกซึ้งสำหรับนักการศึกษาทุกคน

บทวิจารณ์/ข้อสังเกตเกี่ยวกับ เรื่อง “การเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน

ผศ. สุดาวรรณ สิริบุรุษประมา

ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตโดยรวมก่อนว่า การจะพิจารณาถึงงานในด้านหนึ่งด้านใดของ ศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ โดยไม่เกี่ยวข้องกับด้านอื่น ๆ นั้นเป็นไปได้ไม่ได้เลย การที่คณะผู้วิจัย ได้แบ่งหัวข้อต่าง ๆ ก็คงเป็นไปได้เพื่อการเน้นประเด็นสำคัญให้ชัดเจน แต่ก็คงจะหลีกเลี่ยงการคาบเกี่ยวหรือ การพูดซ้ำซ้อนในบางประเด็นไม่ได้

ในการที่จะวิจารณ์ประเด็นเฉพาะสักประเด็นหนึ่ง ผู้วิจารณ์ก็ประสบปัญหาในการทำงาน เดียวกัน นั่นก็คือการพิจารณาเลยข้ามหัวข้อไปเพราะมีแนวคิดหรือรายละเอียดที่เกี่ยวข้องหรือตรงกัน บางเรื่องผู้วิจัยให้ข้อนี้อาจจะไม่เอ่ยถึง เพราะมีผู้วิจัยท่านอื่นศึกษาโดยละเอียดอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ศึกษาโดยละเอียดในส่วนของ การเรียนการสอนภาษาเยอรมันและ ตำราวรรณคดีเยอรมัน ผู้เขียนก็จะพยายามติกรอบของวิจารณ์ให้อยู่ภายในหัวข้อดังกล่าว แม้ว่าใน ความเป็นจริงแล้วการศึกษาหัวข้อนี้ย่อมต้องกินความรวมไปถึงเรื่องของการศึกษา การวิจัย วรรณคดีศึกษา และวรรณคดีเปรียบเทียบด้วยเป็นอย่างมาก

ผู้เขียนไม่ต้องการเรียกข้อเขียนนี้ว่าเป็น “การวิจารณ์” แต่จะขอเพียงแค่แสดงความ คิดเห็นในเชิงแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยมากกว่า ด้วยเห็นว่าผู้วิจัยทุกท่านได้ทำงานหนักในการที่จะศึกษา และทำการ “ย่อย” ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำประเด็นหลักที่สำคัญมานำเสนอ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าจากข้อมูล ที่มีอยู่มากมายนั้น ผู้วิจัยและผู้วิจารณ์อาจมีมุมมองและความคิดที่จะให้ความสำคัญหรือเลือกสรร ประเด็นมานำเสนอต่างกันไปบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการยกตัวอย่างที่เป็นรายละเอียด

ในส่วนที่เป็นเรื่องของการเรียนการสอนภาษาเยอรมันในงานวิจัยชิ้นนี้จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนท้ายของหัวข้อที่ 3 ในบทที่ 1 ซึ่งเป็น “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอน” นำเสนอโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์ และหัวข้อที่ 4 ในบทเดียวกันเรื่อง “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และ วัฒนธรรมเยอรมัน” ซึ่งเขียนโดย รศ.ดร.พรสวรรค์ วัฒนางกูร

ผู้เขียนขอเลือกไม่กล่าวถึงรายละเอียดของเนื้อหางานวิจัยทั้งหมดในลักษณะบรรยาย แต่จะขอยกบางประเด็นมาพิจารณาเพื่อเน้นความสำคัญหรือเพิ่มเติมข้อมูลที่คิดว่าน่าสนใจและจะ เป็นประโยชน์ได้ โดยมีได้เรียงลำดับตามเนื้อหาของงานวิจัย

1) ในหัวข้อที่ 3.1 ของบทที่ 1 ผู้วิจัยพูดถึง “ทัศนะเกี่ยวกับการสอนภาษา อารยธรรม วรรณคดี (ตะวันตก) และวิเทศคดีศึกษา” โดยได้สรุปใจความสำคัญที่เป็น “แก่น” ความคิดของอาจารย์เจตนา

จากบทความหลายชิ้น บทความหนึ่งซึ่งผู้เขียนเองก็คิดว่าสำคัญมากก็คือ บทความชื่อ “ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการสอนวรรณคดีและวัฒนธรรมฝรั่งเศสและเยอรมัน” ซึ่งการสอนภาษาต่างประเทศโดยวิชานี้อาจขยายเนื้อหาให้กว้างขวางจนมีลักษณะเป็นสหวิทยาการได้ นอกจากนั้น ยังควรจะต้องเป็นไปในลักษณะของ “วัฒนธรรมเปรียบเทียบ” (ดูรายละเอียดในเจตนา นาควัชระ : “ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีและวัฒนธรรมฝรั่งเศสและเยอรมัน, 2513”, “Interkulturelle Germanistik als Begegnung mit der einheimischen Tradition : Erfahrung aus Thailand, 1991” บทสัมภาษณ์ 2540, 2541 และงานวิจัยหัวข้อ 3.1)

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้ยกกรณีตัวอย่างจากเยอรมันศึกษาในเรื่องของเนื้อหาและองค์ความรู้ของวิเทศคดีศึกษา ซึ่งเป็นทัศนคติที่ได้จากการสัมภาษณ์ (เมื่อวันที่ 1 กพ. 2541) โดยอาจารย์เจตนา กล่าวว่าจะอยากให้เห็น “เรื่องสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ของคนเยอรมัน” (ดูในงานวิจัยบทที่ 1 หน้า 29-30 และบทสัมภาษณ์)

นั่นก็คือ ผู้เรียนหรือผู้อ่านจะไม่สามารถเข้าถึง “ภาษา และวรรณคดี” ได้เลยหากไม่เข้าใจบริบททางวัฒนธรรมอันเป็นบ่อเกิดของภาษาและวรรณคดีนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสามารถเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของตนด้วย

แนวคิดนี้เช่นกันที่ผู้วิจัยอีกท่านคืออาจารย์พรสวรรค์ได้นำมาขยายความและยกตัวอย่างในกรอบของวัฒนธรรมเยอรมัน ซึ่งสามารถขยายไปพิจารณาในวัฒนธรรมอื่นได้ด้วยในงานวิจัยข้อ 4.2.2 “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” (ดูในหน้า 2-3 ของงานวิจัยหัวข้อที่ 4 ของบทที่ 1)

อาจารย์พรสวรรค์ได้ยกตัวอย่างหลาย ๆ ตัวอย่างในงานวิจัยหัวข้อที่ 4.2.2 นี้ เพื่อแสดงให้เห็นแนวความคิดหลักของอาจารย์เจตนาที่ว่าผู้เรียนต้องเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมไทยเองเสียก่อนจะไปเข้าใจ “ความเป็นอื่น” ของวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ หลังจากให้ตัวอย่างแล้วอาจารย์พรสวรรค์ก็มาถึงข้อสรุปที่ว่าทั้งหมด” ล้วนนำไปสู่การศึกษาวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบทั้งสิ้น” (งานวิจัยหัวข้อที่ 4.2.2 หน้า 5, ดูรายละเอียดตั้งแต่หน้า 3-6)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความคิดหลักแนวนี้อาจารย์เจตนาได้แสดงตั้งแต่ปี 2513 และได้มีจุดยืนเช่นนี้มาตลอด โดยอาจารย์ได้นำไปอธิบายขยายความทั้งในบทความและบทบรรยายในวาระต่าง ๆ กัน เช่นในปี 2530 ในหนังสือ “70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่ม 3 (รำลึกอดีต)” อาจารย์ก็ได้สรุปอย่างชัดเจนในบทความ “เอกลักษณ์ไทยไม่ต้องมีใครเรียกร้องให้รณรงค์” ว่า “...ในท้ายที่สุดแล้วการเรียนภาษาต่างประเทศในชั้นอุดมก็คือ การศึกษาวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบนั่นเอง” (หน้า 313)

2) ประเด็นที่สองที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยในหัวข้อที่ 3.1 ได้ยกมาให้เห็นชัดเจนก็คือประเด็นของภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนภาษา วรรณคดีและวัฒนธรรมต่างประเทศ ในบทความที่ได้อ้างแล้วในข้อ 1 ทั้ง 2 บทความ อาจารย์เจตนาได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมต่างประเทศนั้นไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาต่างประเทศนั้น ๆ เสมอไป

ผู้วิจัยได้ยกข้อความของอาจารย์เจตนามาอ้างอิงอยู่หลายตอนทั้งจากบทความและบทสัมภาษณ์ ผู้เขียนขอยกคำอ้างอิงตอนท้ายมาอ้างอิงไว้ตรงนี้อีกครั้ง เพราะเห็นว่าเป็นประเด็นที่สำคัญมากเรื่องหนึ่ง

“ความล้มเหลวของวิเทศศึกษาศาสตร์ส่วนมาก (ทั้งอังกฤษ-อเมริกันศึกษา และเยอรมันศึกษา) มักจะมาจากกรณีที่นักวิชาการไทยหยินยกเอาวรรณคดีและเนื้อหาด้านวัฒนธรรมต่างประเทศมาสอนในการสื่อมาโดยตลอด ซึ่งแสดงว่าปราศจากความสำนึกในคุณค่าของภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง...”

(ผู้วิจัยสรุปความจาก "Interkulturelle Germanistik als Begegnung mit der einheimischen Tradition : Erfahrungen aus Thailand, 1991" และดูในงานวิจัยบทที่ 1 หน้า 30, 31)

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่สำคัญมากประเด็นหนึ่งที่เป็นที่ถกเถียงกันในหมู่นักสอนภาษาและวรรณคดีต่างประเทศตลอดมา และอาจารย์เจตนาได้แสดงจุดยืนที่ชัดเจนในผลงานหลาย ๆ ชิ้นของอาจารย์

ในหัวข้อที่ 3.3 ของบทที่ 1 ซึ่งพูดถึง “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีศึกษา” ผู้วิจัยก็ได้เน้นประเด็นนี้อีกครั้ง (หน้า 38) ทั้งยังตั้งข้อสังเกตเป็นเชิงอรรถว่า

“อาจารย์เจตนาได้ตอบคำถามนี้ด้วยการเขียนตำราเรื่องวรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ (2526) และงานวิจัยเรื่องแนวประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ - อเมริกันในศตวรรษที่ 20 (2525) เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าภาษาไทยมีศักยภาพเพียงพอที่จะถ่ายทอดชุมชนทรัพยากรทางปัญญาของนานาชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

(เชิงอรรถในงานวิจัยหัวข้อที่ 3 บทที่ 1, หน้า 38 และผู้สนใจจะดูรายละเอียดของแนวคิดนี้ได้ใน คำนำ ของ “วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์, การศึกษาเชิงวิจารณ์” (2526))

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยยังได้อ้างอิงถึงบทสัมภาษณ์ (1 กพ.41) ซึ่งผู้วิจัยได้ถามย้ำกับอาจารย์เจตนาเองว่า การสอนวิชาที่เน้นเนื้อหาเช่นวัฒนธรรมหรือวรรณคดีนั้นควรสอนโดยใช้ภาษาแม่หรือภาษาของเจ้าของภาษา ซึ่งอาจารย์ตอบว่า

“ควรใช้ทั้ง 2 ภาษา คือความสามารถทางภาษานั้นปฏิเสธไม่ได้ ไม่ใช่ว่าอ่านวรรณคดีแล้วไม่มีความสามารถทางภาษาแล้วจะไปกเมมเอาไม่ได้

ความสามารถทางภาษาต้องทำให้เข้ม ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีเรื่องอื่นที่เราต้องเรียนรู้และอาจไม่จำเป็นต้องเรียนด้วย ภาษาแม่ของเขาก็ได้”

(งานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อที่ 3 หน้า 30)

3) ประเด็นของ “ครูในอุดมคติ”

ในหัวข้อที่ 3 ของบทที่ 1 ซึ่งมีชื่อว่า “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไป” นั้น ผู้วิจัยได้เริ่มประเด็นด้วยเรื่อง “ครูในอุดมคติ” ซึ่งครอบคลุมตัวอย่างของ “ครูเก่า” ที่อาจารย์เจตนานิยมชมชอบทั้งครูไทย คือ “บุษบาหน้าห้อง 10” คุณพระวรเวทย์พิสิฐและพระยาอนุমানราชธน และครูฝรั่ง เช่น F.R.Leavis และศาสตราจารย์ Kurt Wais โดยผู้วิจัยอ้างอิงคำพูดของอาจารย์เจตนาเกี่ยวกับ “ครู” ทั้งหมดนี้มาหลายตอนเพื่อสรุปว่า “ครู” ทั้งหมดนั้นก็คือตัวอย่างที่สะท้อนแนวคิดและวิธีการสอนของอาจารย์เจตนาตนเอง

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ยกคำอธิบายของอาจารย์เรื่อง บทบาทของครูผู้สอนวรรณคดีมาอ้างอิงรวมถึง “แก่นแท้ของการเรียนอักษรศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวรรณคดี” ผู้เขียนขอยกเฉพาะตอนท้ายมาอ้างอิงซ้ำอีกครั้ง :

“งานของครูวรรณคดีมิใช่เรื่องการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาโดยตรง แต่เป็นเรื่องการสร้างทัศนคติ สร้างศักยภาพที่นักศึกษาแต่ละคนต้องพัฒนาต่อไปด้วยตนเอง”

ดูรายละเอียดใน “ข้อคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีในระดับอุดมศึกษา” (2516) และ “On the Teaching of Literature at the University Level” (1977)

ใครก็ตามที่ได้อ่านงานเขียนหรือฟังการบรรยายของอาจารย์เจตนา ไม่ว่าจะ เป็นหัวข้อเชิงการศึกษา วรรณคดีวิจารณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบ หรือหัวข้ออื่นใด ย่อมต้องยอมรับว่าอาจารย์มีความเป็นครูอยู่สูงมาก

ผู้เขียนขอเสริมในส่วนที่ยังไม่มีใครพูดถึงอีกกรณีหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาเยอรมันโดยตรงนั่นก็คือ เรื่องของเอกสารประกอบการสอนที่มีลักษณะเป็น “คู่มือ” การอ่านวรรณคดีเยอรมัน 3 เล่ม ที่ผู้วิจัยคืออาจารย์พรสรรค์ได้เอ่ยถึงในฐานะผลงานที่เป็น “องค์ความรู้พื้นฐาน” และตีตราได้ชัดเจนว่า “Made in Germany” (สำหรับเนื้อหาของเอกสารทั้ง 3 ชิ้นนั้นจะขอพูดถึงในหัวข้อที่ 5) สิ่งที่น่าสนใจในเอกสาร 3 ชิ้นนี้ที่ผู้เขียนอยากจะขอเสนอที่นี้ก็คือ “ที่มา” ของคู่มือทางวรรณคดี 3 เล่ม ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2520.

ในคำนำของคู่มือ “Tonio Kröger” ของ “Thomas Mann” อาจารย์เจตนาอธิบายว่า : “ในฐานะผู้สอนวิชา วรรณคดีเยอรมันในศตวรรษที่ 20 ผู้เขียนได้กำหนดหนังสือเล่มนี้ให้เป็นหนังสือบังคับสำหรับนักศึกษาวิชาภาษา

เยอรมันในคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในภาคการศึกษาสุดท้ายก่อนสอบรับปริญญา นักศึกษาทุกคนลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความคิดของสุนทรียศาสตร์ แต่ก็เชื่อว่าจะเหนือปากว่าแรงอะไร ถ้าครูผู้สอนให้ความช่วยเหลือเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งรวมถึงความช่วยเหลือที่ให้ในชั้นเรียนด้วย คู่มือเล่มนี้แต่เดิมเขียนขึ้นด้วยลายมือเพื่อเวียนให้นักศึกษาเพียง 3 คนอ่าน ผู้เขียนได้รับแรงกระตุ้นจากอาจารย์นฤมล จ้าวสุวรรณ หัวหน้าภาควิชาภาษาเยอรมัน ให้เรียบเรียงเอกสารประกอบการสอนขึ้นในรูปของ “คู่มือ” และจัดพิมพ์เผยแพร่ไปในหมู่ผู้ที่สนใจวรรณคดีเยอรมัน...

คำนำในคู่มือ Tonio Kröger ของ Thomas Mann. 2520. (เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนในคำนำของคู่มือ “Leben des Galilei” ของ Bertolt Brecht นั้น อาจารย์ก็ได้ใช้วิธีเดียวกัน โดยเรียกว่าเป็น “วิธีสอนแบบโบราณ” และลงท้ายคำนำของอาจารย์ว่า

“วิชาภาษาและวรรณคดีเยอรมันเป็นวิชาที่มีผู้เรียนน้อย ถ้าคู่มือเล่มนี้ซึ่งแต่เดิมเขียนไว้สำหรับผู้อ่านเพียง 3 คน จะได้รับการเผยแพร่ไปสู่ผู้อ่านสัก 30 คน ผู้เขียนก็คงจะปลื้มใจได้แล้ว”

คำนำในคู่มือ Leben des Galilei ของ Bertolt Brecht, 2520

ตรงนี้เราจะเห็นความตั้งใจของอาจารย์เจตนาที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์แม้เพียง 3 คน ความพยายามช่วยเหลือในการทำความเข้าใจงานวรรณกรรมยาก ๆ ในขณะเดียวกันก็คาดหวังว่างานของอาจารย์จะได้เผยแพร่ไปในวงกว้างขึ้น

ผู้เขียนมองว่า การที่อาจารย์หยุดเขียนงานที่เกี่ยวกับวรรณคดีเยอรมันโดยตรง แต่หันมาเขียนเชิงเปรียบเทียบนั้น สาเหตุหนึ่งก็น่าจะเป็นเพราะความเป็น “ครู” ของอาจารย์เจตนาที่อยากจะให้ผลงานของอาจารย์เป็นประโยชน์แก่นักศึกษากลุ่มใหญ่ มิใช่จำกัดอยู่แค่นักศึกษาหรือผู้สนใจที่สามารถอ่านภาษาเยอรมันได้เพียงไม่กี่คน ในข้อนี้อาจยืนยันได้ชัดเจนจากคำอธิบายของอาจารย์เองในการที่อาจารย์เลือกใช้ภาษาอังกฤษแทนภาษาเยอรมันในการเขียนงานวิจัยทางวิชาการชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ “Brecht and France” (Chetana Nagavajara : Brecht and France. Nakorn Pathom : Silpakorn University 1992, p.19)

4) ข้อสังเกตต่อหัวข้อที่ 4 “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน”

ในหัวข้อที่ 4 ของงานวิจัย “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน” นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเป็น

4.1 ภาพรวมและวิธีการนำเสนอ

4.2 กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ

4.3 ข้อเรียกร้องและคุณูปการต่อวงการเยอรมันในประเทศไทย

โดยในหัวข้อที่ 4.1 ผู้วิจัยได้ชี้ว่า “ผลงานทางวิชาการในสายเยอรมันมีอยู่หลากหลายหัวข้อและหลายลักษณะ” (ดูในงานวิจัยหัวข้อนี้หน้า 1) และได้ให้ชื่องานนั้น ๆ แต่มิได้ให้รายละเอียดมากเกินไปกว่าที่จะบอกว่า “ทั้งหมดนี้นับเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีชั้นเอกของเยอรมันให้แก่บุคคลทั่วไป” (ที่เดิม)

ในช่วงท้ายของประเด็น 4.1 หน้า 2) ผู้วิจัยได้บอกวิธีการนำเสนอว่า :

“และด้วยเหตุที่งานวิจัยส่วนนี้มีใช่เป็นการย่อสาระความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเยอรมัน แต่ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการดึงเฉพาะประเด็นหลักที่ปรากฏในบทความวิชาการด้านเยอรมันของอาจารย์เจตนา ทั้งที่เกี่ยวกับเนื้อหาและมุมมอง ตลอดจนวิธีสื่อความคิด

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญเพิ่มเติมสำหรับการเรียนการสอนในสายเยอรมันที่ให้ภาพรวมของวงการนี้ มิได้อยู่ที่ข้อเขียนของอาจารย์เจตนาโดยตรง แต่เป็นบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เอง...”

เป็นที่ชัดเจนอยู่แล้วว่างานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมันโดยตรงนั้นมีไม่มาก และข้อมูลส่วนใหญ่จะพบได้ในบทความทั่วไปในเชิงเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมอื่นหรือในลักษณะของตัวอย่าง แต่ผู้เขียนเห็นว่าสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยแทบจะมิได้นำมาพิจารณาเลย แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดหลาย ๆ ประการตลอดจนวิธีสื่อความคิดของอาจารย์เจตนา และอาจเรียกได้ว่าเป็นภาคปฏิบัติของแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมันโดยตรงในฐานะที่อาจารย์ประกาศตัวเองอยู่เสมอว่าเป็น “ครูสอนภาษาเยอรมัน” นั่นก็คือคู่มือวรรณคดี 3 เล่ม และตำรา วรรณกรรมละครของเบรคชท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ เล่มหลังนี้มีผู้วิจัยบางท่านพูดถึงในประเด็นอื่นบ้างแล้ว แต่ผู้เขียนประสงค์จะพิจารณาลงงานทั้ง 4 เล่มนี้ในประเด็นของการสอนวรรณคดีเยอรมัน โดยจะขอยกไปอธิบายในรายละเอียดในหัวข้อที่ 5 ของข้อเขียนนี้

ในหัวข้อ 4.2 “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” นั้น ผู้วิจัยเน้นในเรื่องของวัฒนธรรม และการศึกษาเชิงวัฒนธรรมเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะปฏิเสธไม่ได้ แต่ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่าผู้วิจัยได้ยกทั้งตัวอย่างแนวคิดและลักษณะต่าง ๆ ที่พบในวิชาการของอาจารย์เจตนามาหลากหลาย แต่มิได้ยกประเด็นให้ชัดเจน บางครั้งจะพูดถึงหลายประเด็นพร้อมกัน และบางเรื่องก็ดูจะพ้นไปจาก “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” ดังนั้นหากผู้วิจัยจะได้ยกประเด็นให้ชัดเจนเป็นหัวข้อ ๆ ไปน่าจะช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นกรอบความคิดของอาจารย์เจตนาได้ดีขึ้น

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างบางตอนของงานวิจัยที่พบว่าผู้วิจัยพูดถึงหลายประเด็นพร้อม ๆ กัน จนผู้อ่านอาจจะพลาดประเด็นหลักที่สำคัญไป

ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยคำถามที่อาจารย์เจตนาตั้งขึ้นในที่ในการสัมมนานานาชาติที่สถาบัน เกอเธ่ เมืองมิวนิค (ตรงนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า "มีนเซ่น" ซึ่งคงจะเป็นที่เข้าใจได้เฉพาะผู้รู้ภาษาเยอรมันเท่านั้น) ซึ่งถามว่าครูจากประเทศต่างไกลอย่างประเทศไทยจะอธิบายลักษณะเฉพาะตัวของประเทศออสเตรเลียได้อย่างไร เมื่อประเทศออสเตรเลียและเยอรมนีมีส่วนที่คล้ายกันอยู่มาก (ดูในงานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อที่ 4, หน้า 3)

จากคำถามนี้ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นขึ้น 3 ประเด็น ในแนวคิดการศึกษาเชิงวัฒนธรรมเปรียบเทียบ ซึ่งก็คงจะเพียงพอหากเรากำลังพิจารณากรณีศึกษาทั่วไป แต่ในกรณีที่กำลังพิจารณาในประเด็นการเรียนการสอนภาษาเยอรมันนั้น ผู้เขียนเห็นว่า อาจารย์ได้ชี้ให้ตระหนักในลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมเยอรมัน ให้ตัวอย่างที่ชัดเจนว่าใน "วัฒนธรรมเยอรมัน" นั้นมี "วัฒนธรรมย่อย" เฉพาะ "พื้นที่" และในการจะถ่ายทอดความรู้เช่นนี้ไปสู่ผู้เรียน จำเป็นต้องมีข้อมูลและวิธีการโดยเฉพาะ เนื่องจากเรื่องของวัฒนธรรมนั้นมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนทีเดียว

ในหน้า 3 ตอนถัดไปผู้วิจัยยกหลายประเด็นมาพูดพร้อม ๆ กัน ทั้งประเด็นการเข้าถึงวัฒนธรรมต่างชาติ การติดต่อทางวิชาการและปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม การให้และการรับความช่วยเหลือทางวิชาการจากต่างประเทศและเยอรมัน ไปจนถึงความเชื่อมั่นในความเป็นไทย

เมื่ออ่านที่แรกเข้าใจว่านี่คือบทนำจึงเกิดความคาดหวังว่าจะมีการขยายความที่ละส่วน แต่ผู้วิจัยได้ยกบทความที่พูดถึงการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแสดงแนวคิดเรื่อง "ความเท่าเทียมกัน" และเลยไปถึงเรื่องการรับวัฒนธรรมอย่าง "เลือกสรร" และ "ตระหนักคุณค่า" วัฒนธรรมไทยด้วย (งานวิจัยหน้า 4)

เช่นเดียวกับในหน้า 5 ที่ผู้วิจัยเริ่มต้นอภิปรายถึงความ "เป็นครูเยอรมัน" ของอาจารย์เจตนาที่มีพื้นฐานการศึกษาในประเทศอังกฤษ และยังได้ศึกษาภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสในอังกฤษและเยอรมนี เพื่อชี้ให้เห็นข้อได้เปรียบในการที่จะสื่อ "ความเป็นอื่น" ในวรรณคดีและวัฒนธรรมต่างชาติให้กับคนไทย แล้วเชื่อมโยงด้วยตัวอย่างเพื่อแสดง "วิธีเขียนหนังสือ" และ "วิธีอ่านหนังสือ" ของอาจารย์เจตนา และยังเชื่อมต่อไปจนถึงเรื่องของ "สุนทรียะ" และ "การสร้างงานศิลปะ" (หน้า 6)

ผู้เขียนตั้งสมมุติฐานว่าผู้วิจัยมีข้อมูลเป็นจำนวนมาก และเข้าใจแนวความคิดต่าง ๆ ของอาจารย์เจตนาดี จึงเขียนแบบผู้รู้ แต่ถ้าหากว่าคณะผู้วิจัยคาดว่าจะมีผู้อ่านหลายกลุ่ม (เช่นนักศึกษา) ก็อาจจะต้องยกประเด็นให้เห็นเด่นชัด และอธิบายขยายความให้ละเอียดขึ้นอีกบ้างเพื่อความเข้าใจอันดีของผู้อ่าน

สำหรับเรื่อง Brecht and France ที่ผู้นำเสนอในประเด็น “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม” และงานวิจัยนั้น ผู้เขียนขอเสนอว่าอยากให้แยกประเด็นเรื่อง “การวิจัย” หรือ “วิธีการวิจัย” ออกมา ซึ่งหากเกรงว่าจะซ้ำซ้อนกับส่วนอื่นของงานวิจัยก็อาจยกออกไป

นอกจากนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าบทสรุปที่ผู้วิจัยให้ไว้ในตอนท้ายสุดของหัวข้อที่ 4 (หน้า 11-12) น่าจะเป็นบทสรุปที่ดีที่สุดสำหรับหัวข้อ 4.2 นี้

ในหัวข้อ 4.3 “ข้อเรียกร้องและคุณูปการต่อวงการเยอรมันในประเทศไทย” นั้น ผู้วิจัยได้ออกตัวแต่ต้นว่า “ข้อเขียนส่วนนี้ค่อนข้างจะมีลักษณะที่เป็นอัตวิสัยอยู่มาก...” (หน้า 8)

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอ ผู้เขียนคิดว่าอาจแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 2 ตอน คือส่วนของทัศนะของอาจารย์ที่มีต่อวงการเยอรมัน ตลอดจนความคาดหวังของอาจารย์ที่มาจากการสัมภาษณ์หรือบทความต่าง ๆ กับส่วนที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัยเองในฐานะผู้อยู่ในวงการเยอรมันเช่นกัน

โดยรวมแล้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพรวมของความคิดของอาจารย์เจตนาที่มีต่อวงการเยอรมันได้ชัดเจน รวมทั้งบทบาทของอาจารย์ในฐานะผู้ที่ได้พยายามเป็นอย่างมากในการส่งเสริมบุคลากร และส่งเสริมการพัฒนาวิชาการร่วมกันในวงการเล็ก ๆ นี้

ผู้วิจัยได้ยกคำให้สัมภาษณ์ (20 ธันวาคม 2540) ของอาจารย์เจตนาเองมาไว้ในตอนต้นของหัวข้อนี้เลยว่า

“ผมประสบความสำเร็จโดยสิ้นเชิง ในส่วนที่เกี่ยวกับเยอรมัน ศึกษาในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับนักวิชาการในประเทศไทย ยกเว้นบางคนซึ่งคุยกันเป็นส่วนตัว ผู้สอนภาษาและวรรณคดีเยอรมัน ส่วนใหญ่ไม่เคยอ่านหนังสือของผมเลย ไม่ใช่เพราะดูถูกว่าผมไม่มีภูมิรู้ที่จะให้ เพียงแต่มีความคิดบางอย่างซึ่งผมคิดว่าแก่ยาก ความคิดอันนั้นก็คือว่า ถ้าต้องการที่จะเข้าใจวัฒนธรรม ภาษาวรรณคดีของชาติไหน คนชาตินั้นแหละที่จะเป็นคนอธิบายตัวเองได้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นการที่จะมาอ่านงานที่คนไทยเขียนเกี่ยวกับวรรณคดีเยอรมันนั้น มันก็คงไม่ดีเท่ากับที่จะไปอ่านงานที่คนเยอรมันเขียนเอง...”

เน้นโดยผู้วิจัย : หน้า 8

ผู้วิจัยดูจะยอมรับความคิดนี้ของอาจารย์เจตนา แต่ผู้เขียนเองนั้นยังเชื่อว่าผู้สอนภาษาและวรรณคดีเยอรมันส่วนใหญ่ “รู้จัก” งานของอาจารย์เจตนา เพียงแต่จะมีปฏิกิริยาอย่างไรหรือนำไปใช้อย่างไรบ้างนั้นไม่อาจยืนยันได้ ส่วนเรื่องความสำเร็จในการสร้างความสัมพันธ์กับนักวิชาการไทยหรือในเรื่องความพยายามที่จะทำให้เกิด “การเสวนาทางวิชาการอย่างไม่เป็นทางการ” นั้น ผู้เขียนในฐานะที่อยู่ในวงการนี้เช่นกัน ต้องยอมรับว่าดูจะยังมีข้อจำกัดอยู่เป็นอันมาก

ผู้วิจัยได้สรุปหลักการและแนวคิดของอาจารย์เจตนาด้วยการสรุปความคิดของอาจารย์จากปาฐกถาที่สถาบันเกอเธ่ ในการสัมมนาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เยอรมัน" เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2540 ว่า

"ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่าง 2 ชาติ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิสระและวุฒิภาวะทางปัญญาในแนวมนุษยนิยม ดังปรากฏในแนวคิดของนักปรัชญาชาวเยอรมันยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา อิมมานูเอล คันท์ (Immanuel Kant) 'Was ist Aufklärung?' เพราะอิสระและวุฒิภาวะทางปัญญาเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพซึ่งกันและกันในแง่ความคิดการเรียนรู้เรื่องของผู้อื่นอย่างรู้ตัวเพื่อรู้จักตนเองให้ดีขึ้น นับเป็นความสัมพันธ์ที่ 'เท่าเทียมกัน' 'เอื้ออาทรต่อกัน' และ 'เปิดใจกว้าง' ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน นำไปสู่ "การสร้างสรรคในทางวิชาการที่เป็นตัวของตัวเอง ที่มีใช้การจรรยาทางเดียว

งานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อ 4.3.1 หน้า 11

ผู้วิจัยจบหัวข้อนี้ด้วยการเน้นถึงข้อคิดทางจริยธรรมทางวิชาการที่อาจารย์เจตนาในฐานะ "ครูสอนวรรณคดีเยอรมัน" ได้ฝากไว้กับวงวิชาการเยอรมันในเมืองไทย (หน้า 12)

ดังได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า บทสรุปที่น่าจะเป็นบทสรุปของหัวข้อที่ 4.2 "กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ" หรือเป็นบทสรุปรวมของหัวข้อที่ 4 นี้ โดยแยกออกมาเป็นหัวข้อ "บทสรุป" ให้ชัดเจน

"สำหรับหัวข้อที่ 5 และ 6 ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นประเด็นที่ผู้เขียนคิดว่าน่าจะสะท้อนแนวความคิดและเป็นข้อยืนยันทัศนคติเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมันของอาจารย์เจตนาได้เป็นอย่างดี แต่ยังไม่ผู้วิจัยท่านใดได้พูดถึงจึงจะขอยกมาให้พิจารณา

5) เรื่องของ "เอกสารประกอบการสอนและตำราที่เกี่ยวกับวรรณคดีเยอรมัน"

5.1 คู่มือวรรณคดี

แนวคิดและวิธีการ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ 3 อาจารย์เจตนาได้เขียนคู่มือสำหรับการอ่านวรรณคดีเยอรมันอยู่ 3 เล่ม โดยเป็นคู่มือสำหรับนักศึกษาในวิชา "วรรณคดีเยอรมันในศตวรรษที่ 20" นั่นคือ คู่มือ Tonio Kröger ของ Thomas Mann, และคู่มือ Leben des Galilei ของ Bertolt Brecht และสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 2 คือ แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1 ทั้งหมดตีพิมพ์โดยโครงการตำรามหาวิทยาลัยศิลปากรในปี 2520

ผู้วิจัยคืออาจารย์พรสวรรค์ได้เขียนถึงงานทั้ง 3 ชิ้นนี้ว่า "เป็นการให้ความรู้ในเชิงเนื้อหาสาระโดยตรง เป็นองค์ความรู้พื้นฐานสำหรับใช้ในการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมัน" แต่มิได้ชี้แจงใน

รายละเอียด ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้วิจัยเห็นว่าเอกสารทั้ง 3 ชิ้นก็คือ “คู่มือ” ซึ่งเข้าใจกันได้เองอยู่แล้วว่าน่าจะมีลักษณะอย่างไร

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเอกสารทั้ง 3 เล่มนี้ แม้จะเป็นเพียงงานชิ้นเล็ก ๆ ที่เป็นที่ยึดกัน ในวงจำกัด แต่ก็มีลักษณะที่น่าจะพิจารณาได้อยู่หลายเรื่อง

ในเชิงวิธีการนั้น อาจารย์เขียนเอกสารนี้โดยมีกรอบความคิดที่ชัดเจน :

“คู่มือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อนักศึกษาในมหาวิทยาลัยไทย จึงจำเป็นจะต้องอธิบายพื้นฐานทางวัฒนธรรมซึ่งไม่มีในตำราฝรั่ง นอกจากนั้น ก็ยังได้อธิบายความคิดสำคัญ ๆ ของผู้ประพันธ์ เทคนิคในการประพันธ์ คุณค่าทางวรรณศิลป์ และความหมายทางปรัชญาต่าง ๆ ไว้เท่าที่เห็นว่าจำเป็นสำหรับนักศึกษาไทย โดยให้คำอธิบายที่ละบทไปจนจบเรื่อง ผู้เขียนมิได้ให้ประวัติของผู้แต่งหรือรายละเอียดอื่น ๆ ที่อาจจะหาได้จากตำราภาษาต่างประเทศที่มีอยู่แล้ว เพราะวัตถุประสงค์ที่เขียนเอกสารนี้ขึ้นมาคือการให้ความรู้ที่จะหาจากตำราภาษาต่างประเทศได้ยาก”

(คำนำ ในคู่มือ Galilei ของ Bertolt Brecht, 2520)

นั่นก็คืออาจารย์เขียนคำอธิบายทั้งหมดเป็นภาษาไทย และให้ศัพท์เฉพาะที่สำคัญทางวรรณคดีเป็นภาษาเยอรมันกำกับไว้ด้วย แม้ว่าการอ้างอิงตัวบทจะอ้างอิงจากตัวบทภาษาเยอรมัน ผู้ที่สนใจเรื่องวรรณคดีที่ไม่รู้ภาษาเยอรมันก็ยังสามารถที่จะทำความเข้าใจได้ หากได้รับรู้เนื้อหาสาระของเรื่องมาบ้างแล้ว สำหรับผู้ที่รู้ภาษาเยอรมันแล้วก็จะเข้าใจเนื้อหาและประเด็น ตลอดจนคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้ลึกซึ้งขึ้น เพราะอาจารย์ได้อธิบายภูมิหลังทางสังคม การตีความสัญลักษณ์ ฯลฯ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจ “ความคิดและกรอบของวัฒนธรรม” ไว้อย่างชัดเจน

คู่มือทางวรรณคดีนี้ถือได้ว่าเป็นภาคปฏิบัติของแนวความคิดของอาจารย์เจตนาในเรื่องของภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนวรรณคดีต่างประเทศ ที่ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาต่างประเทศเสมอไป ซึ่งได้อ้างมาแล้วในหัวข้อที่ 2 ของข้อเขียนนี้ นอกเหนือไปจากแนวคิดในเรื่องการสอนการอ่านและการตีความวรรณคดีที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดในหลายบทของงานวิจัยนี้

จุดประสงค์และความคาดหวัง

ในคำนำของหนังสือ “แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1” (2520) ซึ่งอาจารย์ได้แนะนำวิธีอ่าน ตีความ และข้อคิดจำกัดของการตีความ และการแปลศัพท์เฉพาะทางวรรณคดีแล้ว อาจารย์ได้ปิดท้ายด้วยการแสดงความตั้งใจในการเขียนคู่มือเล่มนี้ และความคาดหวังบางประการต่อวงการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมัน

“...ตำราเล่มนี้จึงอาจเป็นประโยชน์ต่อผู้มีความรู้ภาษาเยอรมันในระดับปานกลาง ซึ่งอาจจะนำไปใช้เป็นตำราเรียนด้วยตนเอง นอกจากนั้น ครู

ภาษาเยอรมันบางท่านอาจจะนำตำราเล่มนี้ไปใช้ประกอบการสอนวิชา
วรรณคดีเยอรมันในระดับต้นได้ด้วย ผู้เขียนทราบตระหนักว่าการตีความ
กวีนิพนธ์ด้วย วิธีการที่มีลักษณะเป็นอัตนัยนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่ได้แย้งได้ ถ้า
หนังสือเล่มนี้กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กวีนิพนธ์เยอรมันในหมู่
นักวิชาการไทยขึ้นมาได้ ผู้เขียนก็คงจะยินดีเป็นอย่างมาก หนังสือเล่มนี้
อาจเป็นตำราภาษาไทยเล่มแรกที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์เยอรมัน ผู้เขียนก็หวัง
เป็นอย่างยิ่งว่า เพื่อนร่วมงานในสถาบันเดียวกันและสถาบันอื่นจะได้ช่วย
กันผลิตตำราในด้านวรรณคดีเยอรมันขึ้นมาให้มากกว่านี้ เพื่อว่าวันหนึ่ง
นักศึกษาไทยจะได้มีโอกาสสัมผัสกับมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าที่คนยุโรป
เผ่าหนึ่งได้สร้างเอาไว้ และที่เราจะเข้าถึงได้ก็ด้วยการลงทุนด้วยแรงกาย
และแรงใจในการเรียนภาษาเยอรมัน ซึ่งอาจจะเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า"

ความคาดหวังเช่นนี้อาจารย์เจตนาได้ตั้งไว้ตั้งแต่ปี 2520 คือเมื่อ 20 ปีมาแล้ว และ
อาจารย์ก็ยังพยายามกระตุ้นเพื่อนร่วมอาชีพอยู่บ่อยครั้ง แม้จะยังมีได้มีการตอบรับมากนักด้วยข้อ
จำกัดหลายประการ แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่มีเสียเลยทีเดียว

สำหรับเรื่องกวีนิพนธ์เยอรมันนี้ ซึ่งอาจารย์เองก็บอกไว้ว่า "ตั้งใจจะให้มียุค 2 หรือ
ยุค 3 ต่อ" (ที่เดิม) แต่ก็ยังไม่ปรากฏออกมา ผู้วิจัยเองได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า :

"ยุค 2 และยุค 3 ขอแนะนำอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันยุค 1 (2520) ได้แปรรูป
ตกผลึกเป็นผลงานวิจัยขนาดใหญ่ในหัวข้อ 'กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทาง
ปัญญาของสังคมร่วมสมัย : ประสบการณ์จากวรรณคดีไทย อังกฤษ
อเมริกา ฝรั่งเศส และเยอรมัน' ได้รับการสนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย (สกว.) ส่วนคู่มือแนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันสำหรับการศึกษา กวีนิพนธ์
และสำหรับผู้สนใจทั่วไป คาดว่าจะออกมาในรูปแบบของสารนิพนธ์"

(เชิงอรรถในหน้า 1 ของงานวิจัย หัวข้อที่ 4 บทที่ 1)

ในกรณีของโครงการวิจัยนี้ ผู้เขียนในฐานะที่ได้มีส่วนร่วมอยู่บ้างในฐานะผู้ร่วมวิจัยขอ
ยืนยันความพยายามของอาจารย์ที่จะทำให้เกิดความสนใจและความเข้าใจแก่ผู้สนใจศึกษางาน
วรรณกรรมประเภทนี้ในวงกว้าง ตั้งใจที่จะทำให้ผู้คนเกิดความ "รัก" ในงานสร้างสรรค์เช่นนี้มากขึ้น
ซึ่งงานชิ้นนี้หากสำเร็จลงแล้วจะเป็นตำราเล่มใหญ่เล่มหนึ่งของวงการวรรณคดีใน 5 วัฒนธรรม เป็นทั้ง
ตำราวรรณคดีเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม และเป็นวรรณคดีเปรียบเทียบในขณะเดียวกัน

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคู่มือวรรณคดี

ดังได้ทราบแล้วจากการอธิบายของอาจารย์เจตนาเองว่าคู่มือแต่ละเล่มมีลักษณะ
อย่างไรนั้น ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตบางประการดังนี้